

A P O R É V A

A perzsa felvilágosodás előestjén:
Mahmūd Mīrzā Qājār és budapesti kézírata

Kandidátusi értekezés

Budapest 1991

T a r t a l o m

1.	Bevezetés	1
2.	Qádzsárok	7
2.1.	Báb	13
2.2.	Koncessziók	15
2.3.	Kulturális nyitás	22
3.	A Maǧma ^C -i Maḥmūd és a Keleti Gyűjtemény perzsa kéziratai	28
3.1.	A kézirat leírása	28
3.2.	A Keleti Gyűjtemény perzsa kéziratai	30
3.2.1.	A Vámbéry-hagyaték perzsa kéziratai	33
3.2.1.1.	"Persia szolgálatában"	33
3.3.	A Maǧma ^C -i Maḥmūd egyes darabjai	35
3.3.1.	Safīnat al-Maḥmūd	38
3.3.1.1.	A tazkira	40
3.3.1.2.	A tazkira-k egymásra épülése	45
3.3.2.	Durar al-Maḥmūd	65
3.3.3.	Muntaxab al-Maḥmūd	66
3.3.4.	Gulšān-i Maḥmūd	68
3.3.5.	Maxzan al-Maḥmūd	72
3.3.6.	Nuql-i Maǧlis	73
3.3.7.	Sunbulistān	76
3.3.8.	Parvarda-i xiyāl	78
3.3.9.	Maqsūd-i Ĵahān	79
3.3.10.	Tazkirat al-salātīn	81

3.3.11.	Mahmūd-nāma	84
3.3.12.	Rū'yā-i sādīqa	85
3.3.13.	Biyān al-Mahmūd	86
4.	Források	88
4.1.	Anjuman-i Xāqān	90
4.2.	Hadīqat al-šucarā'	92
4.3.	Tazkira-i dilgušā	93
4.4.	Tazkira-i Muhammadšāhī	94
4.5.	Tazkira-i Mumayyiz	97
4.6.	Fārsnāma-i Nāsiri	100
4.7.	Majma' al-Fuṣahā	102
4.8.	Mihakk-i šucarā'	107
4.9.	Mastaba-i Xarāb	110
4.10.	Mihr-i Xāvari	113
4.11.	Tārīx-i zu-l-qarnayn	115
4.11.1.	"Párhuzamos életrajzok"	118
4.11.2.	Édestestvérek	124
4.12.	Tārīx-i Azudī	127
4.13.	Nagāristān-i Dārā	130
5.	Mahmūd Mīrzā	133
6.	Jegyzetek	153
7.	Bibliográfia	171

1. Bevezetés

Az arab nyelv és kultúra évezredek hatása után, mely az arab invázió nyomán, az iszlám terjedésével vette kezdetét, századunk derekára megszületett Iránban a modern perzsa irodalom, kialakultak a modern próza, költészet, dráma, az európai értelemben vett műfajok. Ahhoz, hogy a perzsa irodalom ide eljusson, igen rövid idő alatt nagyon hosszú utat kellett bejárnia. Elsősorban is magának a nyelvnek alkalmassá kellett válnia arra, hogy modern tartalmak kifejezője lehessen, mint nemzeti nyelv. A perzsa esetében ez nem volt könnyű és egyszerű folyamat, éppen az arab nyelvvel és kultúrával való ezeréves szimbiózis miatt, melynek hatása sokkalta erőteljesebb volt, mint például a latin nyelv Európában. De nemcsak az arab hatást kellett visszaszorítani. Meg kellett küzdeni a klasszikus perzsa költői hagyományokkal is. Meg kellett őrizni a klasszikusokat, de túl kellett lépni a formák sokaságával szabályozott klasszikus poétikán. És mindezt egy rendkívül hagyománytisztelő országban, ahol napjainkig erős archaikus vonások élnek együtt egy felülről erőltetett és túlhajtott iparosítással, annak minden társadalmi vetületével, ahol az egyenlőtlen és

ellentmondásos fejlődés valóban anakronisztikus példáinak lehetünk nap mint nap szemtanúi.

Hogyan, miként indul ez a folyamat, hol rejlenek a csírái, melyek a társadalmi jellegzetességei, és nem utolsósorban, kik csinálják, mely társadalmi csoportok, mind megannyi kérdés, amelyekre nem mindig tudunk megfelelő választ adni.

A korai Qádzsárok korszaka, - mert ez a kérdéses időszak, - rég felkeltette érdeklődésemet. Első nekifutásra egy virágokkal díszes kézirat ragadta meg figyelmemet munkahelyemen, a Keleti Gyűjteményben, egy múlt század eleji irodalmi alkotás, mely Vámbéry Ármin hagyatékával került az Akadémiai Könyvtárba. Akkor még nem gondoltam, hogy az erről írott cikk lesz majd jelen értekezés csírája. 1970-71-ben hosszabb tanulmányutat tettem Iránban, melynek során tapasztalhattam, hogy az irániak kezdik becsülni közvetlen múltjukat is, már nemcsak ősi hagyományaikra büszkék. A Qádzsár-kori emlékek, paloták, kéziratok láttán minden egyes alkalommal elmagyarázták, hogy hiszen ez szép, bár egészen más, mint az óperzsa kultúra emlékei Takht-e Dzsamsidnál vagy a klasszikus költők csiszolt, sziporkázó ragyogása.

Hazajöttem után, 1973-76-ban modern perzsa irodalmat oktattam az iráni szakon. Ez a pár év

erősített meg abban a feltételezésemben, hogy ez egy igencsak mozgalmas és érdekes korszak, mely sorsdöntő volt a mai Irán arculatának kialakulása szempontjából, és amelyről ismereteink meglehetősen hézagosak. Elsősorban a politika-történet az, amivel eddig behatóbban foglalkoztak, a kulturális szféra számos területe azonban feldolgozatlan. Ezért a felismerésért külön is hálás vagyok Telegdi Zsigmond professzor úrnak: egy meglehetősen jó és érdeklődő évfolyammal elemezhettem a perzsa "felvilágosodás" születésének körülményeit, gyűjthettem össze apróbb-nagyobb emlékeit.

A Vámbéry-hagyaték perzsa kézíratainak vizsgálata során egy sajátos, határozott egyéniség került előtérbe ennek az időszaknak névtelen szereplői közül, a Qádzsár-dinasztia második uralkodójának, Fath Ali sahnak egyik fia, Mahmud herceg, ki nem a politikacsinálás zajos mezején élte ki energiáit és tehetségét, hanem az irodalomnak szentelte életét, ha nem is egészen önszántából. A Keleti Gyűjtemény Perzsa F. 14 jelzetű, Majma^c-i Mahmūd című kéziratának szerzője Mahmūd Mīrzā Qājār, magyarosan Mahmud herceg. A reá és a korai Qádzsárookra (Qājār) vonatkozó források összegyűjtésekor vált egyértelművé, hogy a Keleti Gyűjteménynek ugyan

nem ez az egyetlen forrásértékű kézírata ebből a korszakból, de a további anyagok lelőhelye először is a British Museum, valamint Teherán s vélhetően Leningrád könyvtárai.

A források összegyűjtése és átvizsgálása évekig elhúzódott. A moszkvai és leningrádi könyvtárak anyaga nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és ismét a hazai anyagra terelte figyelmem. Nem adott érdemben újat, s csak még fontosabbnak tűnt a British Museum anyagának megismerése. Ehhez jelentett nagy segítséget a Memorial Foundation for Jewish Culture anyagi támogatása, mely nélkül nem készülhetett volna el ez a dolgozat. A teheráni anyag hosszú ideig hozzáférhetetlennek bizonyult az utóbbi évtized ismert eseményei miatt. Ezen a már-már reménytelen helyzeten változtatott Mir Hoszein Muszavi iráni miniszterelnök 1986-os magyarországi látogatása, illetve látogatása a Keleti Gyűjteményben, melynek nyomán hozzájuthattam a legszükségesebb csak Iránban fellelhető Qádzsár-kori kéziratokhoz.

A disszertáció témája nagy vonalaiban eredeti elképzeléseim szerint alakult, melyet korábban már a Tudományos Minősítő Bizottság illetékes szakbizottsága jóváhagyott "A perzsa felvilágosodás előestje és Mahmūd Mīrzā Qājār - a budapesti kézirat alapján"

címmel. A dolgozat alapvető célja, hogy betekintést adjon a múlt század első felének irodalmi-kulturális viszonyaiba Perzsiában, mai nevén Iránban, Maḥmūd Mīrzā személyén és egyes művein keresztül. A feladat kibontása az említett Maḥmūd Mīrzā-kézirat vizsgálatán alapul, mely kézirat ugyanis Maḥmūd Mīrzā irodalmi műveinek máig ismert legteljesebb gyűjteménye. A kézirat elemzése a Keleti Gyűjtemény perzsa kéziratainak áttekintő ismertetéséből indul ki. Többoldalú, összehasonlító elemzés során külön-külön vizsgálom a Maǧma^c-i Maḥmūd egyes darabjait; nem azonos intenzitással, hanem súlyuknak megfelelő mélységben. Az elemzések súlypontja a szerző főműve, a Safīnat al-Maḥmūd; ez a hagyományos perzsa antológia-forma, a tazkira egyik késői példája, mely maga is forrásul szolgált további irodalmi összeállításokhoz. Ennek kapcsán mutatom be a Safīnat al-Maḥmūd egy fejezetének alapján, hogy miként is jelenik meg ugyanaz a költő egymásra épülő tazkira-k sorában. Az egyes művek elemzését követi a szerzőre vonatkozó források feldolgozása, kifejezetten azzal a céllal, hogy Maḥmūd Mīrzā² vonatkozó ismereteinket szélesítsük és a lehetőségek szerint pontosítsuk.

A Mahmūd Mīrzā-kézirat és a Mahmūd Mīrzā-ra vonatkozó forrásmunkák feltárása-elemzése képezi diszsertációm gerincét. Magukat a kéziratosokat kívántam "beszéltetni", melyek nagy része alig ismert, kiadatlan kézirat. Ezeknek a munkáknak az adatai, közlései bevilágítanak a múlt század huszas éveinek perzsa intelligenciája életébe, és Mahmūd Mīrzā személyén keresztül a szellemileg is uralkodó rétegre nyílik rálátás.

Az átírásnál igyekeztem azt a gyakorlatot követni mely (durván) a múlt század derekáig a "klasszikus" vagy arabos fonetikát veszi alapul, míg ezután a mai kiejtést. Helyneveknél egyöntetűen a mai kiejtést kellett volna visszaadnom magyaros átírásban, ettől azonban "filológiai" környezeteknél eltértem s a tudományos átírást használtam. Nagyon remélem, hogy a tudományos és magyaros átírás esetenkénti váltakozása nem okoz zavart.

Munkám benyújtásakor hálás szívvel gondolok Fekete Lajos professzorra, aki a paleográfiai ismereteken túl a kéziratosok szeretetét is belém plántálta. És szeretném köszönetemet kifejezni az MTA Könyvtár Főigazgatójának, aki mindig támogatta kutatómunkámat.

2. Qádzsárok^{1/}

A qádzsár (qāǰār) törzs egyike volt annak a hét török törzsnek, amelyek az első szafavida uralkodót, Iszmáil sahot trónra segítették. Nádír sah idejében befolyásuk a minimálisra csökkent, de Nádír halála után rövidesen Mázenderán urai lettek, s hatalmukat folyamatosan terjesztették dél felé. Véres törzsi belháborúk után Aga Muhammad kán (Āqā Muḥammad xān) lett a vezérük (1779-1797), aki szívós kegyetlenséggel és következetességgel tört a hatalomra. Egyesítette a qádzsárokat, s mindössze öt-hatszáz emberével elfoglalta Teheránt, - ezt megtette fővárosává 1785-ben, - majd Qom, Kásán, Iszfahán városokat is.

A tényleges erőt Iránban ebben az időben részben a nomád törzsek lovas csapatai, részben a kereskedő-kézműves városok képezték. A nomád lovas csapatok a kánok vezetése alatt álltak, gyors, ütőképes erőt alkottak. A városok erősségét a városfal jelentette, mely hosszú támadásnak is ellenállt. A város gazdasági erőt képviselt, s a politikai hatalmat jelképezte: a környező vidék fölött, a kánok rezidenciája is itt volt. Az 1785-ös győzelmek sok kisebb törzsfőt állítottak Aga Muhammad kán

oldalára, a városok viszont erős ellenállást tanúsítottak. A zandok székhelye, Siráz, ellenállt, s 1791-ben csak árulás útján jutott Aga Muhammad kezére, a zand kincstárral együtt. Az utolsó csata a qádzsárok és zandok között Kermánnál volt 1794-ben. A város öthónapos ostrom után esett el, ahol szintén volt némi része a hadicselnek, hiszen a városlakók százszor annyian voltak, mint a qádzsár lovasok. A város eleste után kegyetlen megtorlás következett: a lakosság nagy részét kiirtották, a nőket és gyermekeket eladták rabszolgának, s húszezer férfit megvakítottak. Az elfogott zand Lutf Ali kánt (Lutf ^CAlī xān) megölték, hatszáz foglyot lefejeztek, és további háromszázhusz fogolynak a levágott fejekből ahelyütt kellett gúlát építeni, ahol a vezért foglyul ejtették. A következő évben, 1795-ben Grúzia következett, Aga Muhammad feldúlta Tbiliszi városát, tizenötezer lakosát rabságba hajtotta, a grúz királyi kincstárat kifosztotta. Ezek után a környező jereváni kánság, az edzsmiadzini katolikosz, a darbandi kán sorra siettek hűségükről biztosítani Aga Muhammadot, aki 1796-ban úgy látta, eljött az ideje, hogy sahhá koronáztassa magát. A mogáni sztyeppen - akárcsak Nádír sah esetében - májusban összehívták az urakat és a síita vallási

előkelőséget, akik megkoronázták Aga Muhammadot.

Az immár sah Aga Muhammad - az 1925-ig hatalmon lévő Qádzsár-dinasztia (1796-1925) alapítója, - a továbbiakban épp oly keveset foglalkozott az ország gazdasági-adminisztratív életével, mint kán korában, nem is beszélve gazdasági irányításáról. Elsősorban a helyi kormányzók katonai leverését tartotta feladatának, ezen túl pedig az állam határainak kiterjesztését a szomszéd népek rovására. Ehhez pénz kellett. Az adók, az "ajándékok" nem fedezték a már negyvenezer főnyi hadsereg szükségleteit. A sah elhatározta, hogy megszerzi Nádír sah mesés kincstárát, amit jórészt az indiai hadjárat során rabolt össze. Ehhez azonban be kellett vennie Mashad városát Khorászánban. Nádír sah unokája, a vak Sáhrukh harc nélkül átadta a várost a qádzsár uralkodónak, s véle a kincstárát, majd Afganisztánba menekült.

A sikeres khorászáni hadjárat után Aga Muhammad sah újból Grúzia és a kaukázusi kánok ellen indult, hogy megtorolja szeparatista oroszbarát akcióikat, meggyilkolása azonban végetvetett ennek. Halálával (1797) újra kezdődött a kánok és törzsfők közötti véres belháború. Oda volt a zand Karim kán ápolta konszolidáció.

A Qádzsárokkal Irán elérkezett a modern kor kapujába. Kezdetét veszi az európai behatolás, s a kapitalizálódás folyamata lassan megindul.

Az orosz érdeklődés már Nagy Péter idejében feltámadta Kaukázus iránt (kaukázusi hadjárat 1722-1723). Törökország nem (csak a Kaukázus nagy részére, de Nyugat-Iránra is szemet vetett. Új és távoli európai hatalom jelent meg az iráni szintéren, Anglia és Franciaország. Az angolok részben Afganisztán királyától, Zamán sahtól féltették befolyásukat Észak-Indiában, részben az Indiába készülő Napóleontól, s e kettőt megelőzendő, 1800-ban John Malcolm Nagy-Britannia nevében szerződést kötött a perzsa kormánnyal. Irán - akkori nevén Perzsia - vállalta, hogy nem engedi be területére a franciákat és háborút indít Afganisztán ellen, ha az megtámadná Indiát. Közben Oroszország tovább folytatta expanziós politikáját a Kaukázus térségében, aminek eredményeként Grúziát 1801-ben Oroszországhoz csatolták. Röviddel ezután kitört a háború Perzsia és Oroszország között a Kaukázus birtoklásáért (első perzsa-orosz háború, 1804-1813). Franciaország és Anglia váltakozva támogatta a perzsákat, főként egymás és Oroszország ellenében. Az oroszokkal szemben francia hegemoniát biztosító tilsiti

béke (1807) után Napóleont nem érdekelte többé az iráni uralom kérdése a Kaukázusban. Annál inkább igyekeztek az angolok erősíteni befolyásukat. Az 1809-es iráni-angol egyezmény értelmében Anglia évi 160.000 tumán segélyt ígért Iránnak arra az időre, míg az harcban áll Oroszországgal, s 1810-ben ezt a hatalmas összeget még fel is emelték.

Irán földje az angol-orosz érdekek ütköző-pontja lett. A perzsa hadsereget angol fegyverekkel látták el, s elsősorban angol katonai szakértők segédkeztek a perzsa hadsereg újjászervezésében, a reguláris alakulatok létrehozásában. Mindez nem óvta meg Iránt attól, hogy a golesztáni béke (1813) értelmében le kelljen mondania Oroszország javára Grúzia, Dagesztán és az észak-azerbajdzsáni kán-ságok feletti uralomról. Az orosz sikert segítették elő a kaukázusi népek perzsa-ellenes mozgolódásai, elszakadási törekvései is. A második perzsa-orosz háborút (1826-1828) lezáró turkmancsáji béke (1828) még további területeket szakított le Iránból, így a nahicseváni és jereváni kán-ságot, az ordubádi körzetet, és csatolta azokat Oroszországhoz, nem is beszélve a húsz millió ezüst rubelt kitevő hadisarcról, amit Irán tartozott fizetni Oroszországnak.

A sikertelen orosz háborúk után Fath Ali sah (Fath ^CAli) (1797-1834) újabb kísérletet tett a kis népek leigázására, ezúttal kelet felé. A Nádír sah halálát követően létrejött afgán durráni birodalom éppen belviszályokkal küzdött, amikor az iráni seregek megostromolták Herátot azzal a céllal, hogy újból Iránhoz csatolják az afgán birodalom félfüggőségében lévő heráti kánságot. A sah halálával félbeszakadt támadást folytatta a következő qádzsár uralkodó, Muhammad sah (Muhammad, 1834-1848) 1837-ben, az angolok azonban most az afgán emírek pártját fogták Iránnal szemben, s a heráti akció kudarcba fűlt. Anglia támogatta Iránt Oroszország ellen, de ugyanakkor támogatta Afganisztánt is Irán ellen. Az újabb heráti hadjárat (1851-1852) azután nyílt angol beavatkozást váltott ki. Az angolok megszállták Khárk szigetét a Perzsa-öbölben, s követelték a perzsa csapatok kivonását Herát térségéből. A sorozatos heráti próbálkozások eredményeként 1856-ban az indiai angol kormányzat hadat üzent Iránnak, s a Perzsa-öböl környékén megszállták Busehr, Mohammera, Ahváz városokat. Az 1857-es béke biztosította Herát és más afgán tartományok szuverenitását.

2.1 Báb (Bāb),

A 19. század első felében a vámmentességet élvező és egyre fokozódó brit kereskedelem teljesen elnyomorította a perzsa textilipart, elhódítva belső piacát. A kézműves, kiskereskedő és parasztréteg életszínvonalának rohamos csökkenése a század derekán felkeléseket váltott ki, mely valóságos mozgalommá szélesedett és bábista felkelések néven ismert az iráni történelemben. A mozgalmak ideológiai alapját egy új próféta, Ali Muhammad (1819-1850) tanai képezték. Ali Muhammad Bábnak, vagyis Kapunak nyilvánította magát, mely "Kapun" át a várt messiás közli akaratát a néppel. Az új szekta meg akarta szüntetni a magántulajdont, helyette köztulajdont s emberi egyenlőséget hirdetett. Báb szerint Mohamed próféta kora lejárt, a Korán és a saría, az iszlám jogrendszer pedig elavult. 1847-ben az új prófétát mint eretneket letartóztatták, s híveit is üldözni kezdték.

A bábista ideológia hihetetlenül széles tömegeket mozgósított. A gócok nagy prédikátorok körül alakultak ki, akik jobbra továbbfejlesztették a Báb ideológiáját. Az első centrumok egyikében, Bedastban Muhammad Ali Bárforusi prédikátor és Qurrat

al-Ain (Qurrat al-^CAin) prédikátornő - mert nő is prédikált! - például már azt hirdették, hogy az eljövendő szent országban az előkelő urak mind elveszítik előjogaikat, hogy a magántulajdon nem más, mint mások jogfosztottsága. Muhammad sah halálakor (1848) elemi erővel tört fel az elégedetlenség. Mázenderánban a parasztok Bárforus, a mai Bábol környékén fegyverkeztek, felszámolták a nagybirtokokat, s emberi egyenlőségen alapuló közösségeket hoztak létre. Az új sah, Násziraddin (Nāširaddīn 1848-1896) miniszterelnöke, Mirza Taqi kán hiába szólította fegyverbe a mázenderáni kánokat és a vallási vezetőket, a felkelők szétverték őket. Ez történt a kiévezényelt sahi sereggel is. A síita vallási vezetők köre ekkor meghirdette a dzsihádot a bábisták ellen. Végül is lekaszabolták a magukat megadó felkelőket, miután kiéheztették őket váraikban. 1850-ben újabb felkelések törtek ki előbb Zandzsán (ÉNy-~~Irán~~), majd a puskagyártásáról híres Nejríz (D-Irán) városában. A hullám végigsöpört az egész mai Iránon, Mashadtól Tabrizig, Bárforustól Sirázig. A felkelők 1852-ben merényletet követtek el Násziraddin sah ellen, melynek során azonban az uralkodó csak könnyebb sérüléseket szenvedett. Véres megtorlás volt a válasz a felkelés^{e)}ket rövidesen leverték.

A bábista mozgalom egy a korát megelőző demokratikus népi mozgalom volt, mely tömörítette soraiba a parasztságot, a városi kézműveseket, kiskereskedőket, a városi szegénységet. Követeléseiben azonban messze túlhaladta korát; az 1905-ös alkotmányos mozgalom előhírnökének tekinthető. A bábizmus egy sajátos kinövése a 19. század második felében a baháizmus. Báb egyik tanítványa, Baháalláh terjesztette. Elvetette a forradalmi megoldásokat, az emberi szív megjobbítását tekintette céljának. A baháizmus a nemzeti függetlenség helyett az egész világ békéjét hirdette, s mint ilyen, a komprádor burzsoázia ideológiája lett, mely a beáramló kölföldi tőke kiszolgálásával vélte előbbre vinni a nemzeti függetlenség ügyét.

2.2 Koncessziók

A nagyhatalmak közt egyre éleződő harc folyt az előnyös koncesszióért, a korlátlanak látszó új piacért, uzsorakölcsönök folyósításáért. A kölföldi tőke a múlt század második felében elárasztotta Iránt. Az első koncessziókat az angolok kapták a távíróhálózat kiépítésére (1862-1872). Az Iránban épülő vonalak főként az angol gyarmatok jobb össze-

köttetését szolgálták az anyaországokkal, elsősorban az indiai angol uralmat voltak hivatottak segíteni. De erősítették Irán függőségi viszonyait is. Az első távíróvonal Hanákin (ma Irak) -Teherán-Busehr között épült, Busehr-ben ez csatlakozott ahhoz az angol tengeralatti kábelhez, mely ^{a)} Kracsiba vezetett. A Dzsolfá-Teherán vonal a London-Varsó-Odessza-Tbiliszi-Dzsolfá vonal folytatása volt. 1901-től megépült a beludzsisztáni vonal Kásán, Jazd és Kermán városokon át. A koncessziók öt-huszonöt évre szóltak. A vonalak építéséhez az angolok adták az uzsorakölcsönt az iráni kormánynak, s ezért öt-huszonöt éves használatra megkapták a távíróhálózatot.

A távírószolgálat ellátása címén megjelentek Iránban az első angol szakértők.

1872-ben az angol Reuter báró hetven évre szóló koncessziót kapott az iráni kormánytól. A koncesszió monopolhelyzetet biztosított a gőz- és villamosvasút építésére, az olaj és más ásványkⁿicsek kitermelésére ^Yarany, ezüst és drágakő kivételével ^Yerdőirtásra, öntözésre. A koncesszió jogot biztosított bankok szervezésére, ipari létesítmények létrehozására. Tulajdonképpen az ország ipari forrásai mind Reuter kezébe kerültek. A természeti

kincsekről való teljes lemondás nem csak az orosz kormány rosszallását váltotta ki, de még a sah közvetlen környezetét is ellenállásra hangolta, melynek értelmében Násziraddin sah egy év múlva kénytelen volt semmissé nyilvánítani a Reuter-koncessziót.

1889-ben Násziraddin sah újabb hatvan éves koncessziót adott Reuter bárónak a Perzsa Birodalmi Bank megszervezésére. Ezzel az angol bank monopoljogot nyert Irán területére érvényes papírpénzek kibocsátására. Hamarosan bankfiókok nyíltak a kisvárosokban is, s Irán valamennyi kereskedelmi központjában. A Birodalmi Bank összes nyereségeinek mindössze hat százalékát fizette az iráni kormánynak.

1888-ban a Lynch Brothers koncessziót kapott Perzsiától a kereskedelmi hajózás megszervezésére Irán egyetlen hajózható folyója, a Kárun alsó szakaszán. Üzletnek ez nem volt valaminagyszabású, mégis egyedülálló a maga nemében, ugyanis kereskedelmi utat nyitott a Zágrosz hegységen keresztül Iszfahánba, ugyanakkor a jövőre nézve biztosította a későbbi beruházások lehetőségét Khuzesztánban.

1891-ben az angol Talbot-cég megkapta a dohánykoncessziót. Az engedély Irán egész területén monopolhelyzetet biztosított a dohányfelvásárlása, feldolgozása és forgalmazása terén. A szerteágazó

ügynökhálózat révén a Talbot-cég az ország legbensőbb életébe is beleavatkozott. A dolog odáig fajult, hogy 1891-92-ben tömeges tüntetésekre került sor Teheránban, Tabrizban és más városokban, melyek eredményeként a sah kénytelen volt visszavonni a dohánykoncessziót is. Az angol cég kártalanítására a Perzsa Birodalmi Bank, mely, mint láttuk, angol kézen volt, 500,000 font zálogkölcst folyósított a sahnak, betáblázva a déliráni vámbevételekre. Ezzel megtörtént az első komoly lépés a pénzügyi függőség kialakítására.

Az ország természeti kincszei egymás után mind angol kézre kerültek. 1901-ben megszületett az első olajkoncesszió, mely a későbbiekben az ország háromnegyed részén d'Arcy kezébe adta az olajkitermelés lehetőségét. Az első sikeres fúrás: 1908-ban volt, hét évi sikertelenség után, a mai Maszdzsed-Szolejmán (akkori neve Mejdán-e Neftun, vagyis olajmező) környékén, a Zágrosz déli lábainál. 1911-re megépült Maszdzsed-Szolejmántól Abadánig az első olajvezeték, s Abadánban 1913-ban megindult az első olajfinomító építése. Még 1909-ben a d'Arcy-koncesszió alapján Londonban létrejött az Angol-Perzsa Olajtársaság, ez vezette a munkálatokat. Az Angol-Perzsa Olajtársaság játszotta a későbbiekben a

legfőbb szerepet Irán gazdasági kizsákmányolásában. Idáig nyúlnak vissza tehát az iráni olajipar kezdetei.

Az angol tőkével szinte egyidőben az orosz tőke is megjelent Iránban. 1879-ben az Asztarábád-Csikisljar (ma Türkménia) távíróvonal építésére és üzemeltetésére orosz társaság kapott koncessziót. Ezt követte a Kaszpi-tenger menti halászati és halfeldolgozási koncesszió (Lianozov, 1888), majd egy hetvenöt évre szóló koncesszió a Perzsa Leszámítoló Hitelbank szervezésére, Poljakov révén, mely fölött végül is az orosz pénzügyminisztérium gyakorolta az ellenőrzést. 1907-re már minden nagyobb városban működött bankfiókja. A Hitelbank fölözte le az északiráni vámokat. Poljakov kapott megbízást biztosító és szállítmányozási társaság szervezésére is (1890). Ez a társaság építette az Enzeli-Qazvin-Teherán és a Qazvin-Hamadán közti országutat s megbízást kapott az Enzeli kikötő kiépítésére is, továbbá gőzhajóátkelést szervezett Oroszország és Perzsia közt a Kaszpi-tengeren. 1902-ben a Poljakov-társaság újabb útépitéshez jutott Dzsolfá-Tabriz-Qazvin között.

1888-ban belga társaság kapott megbízást az első vasútvonal építésére a Teherán-Rej (akkor Sáh-abdol-

azim) közötti nyolc kilométeres útvonalon (keskeny-nyomtávú vasút) és a teheráni lóvasút szervezésére, egy bakui görög társaság pedig a Kaszpi-tenger-menti erdőségek kitermelésére. A franciák archaeológiai ásatásokat monopolizáltak korlátlan időre, melynek értelmében a leletek felét jogukban állt kivinni az országból. (Ettől kezdve gazdagodnak mérhetetlenül iráni anyagban a francia múzeumok.)

A fejlődő külkereskedelemben a 20. század elejére az orosz, angol cégek mellett megjelentek a hollandok és svájciak is. A külkereskedelem erősen gyarmati jelleget mutatott. A behozatal sokszor meghaladta a kivitelt, s a behozatali és kiviteli árak igen hátrányosak voltak Irán számára. Behozatali cikkek: gyapjú, pamut- és selyemszövetek, cukor, tea, petróleum, fém és mindenféle ipari késztermékek. Irán exportcikkei: gyapot, szárított gyümölcs, szőnyeg, rizs, selyem, bőr, ópium, gumi, gyapjú, dohány.

Hogyan hatott az iráni társadalom életére a külföldi tőke beáramlása? Felemás módon: megszületik a nemzeti burzsoázia s az ipari létesítményekkel megindul a kapitalizálódás, megindul az ipari munkásság kialakulása. Az ipari munkásság az elszegényedett kisparaszt, kézműves, kiskereskedő rétegből

verbuválódik. Ugyanakkor megmaradnak a hatalmas földbirtokok, ha részben át is kerülnek a régi arisztokrácia kezéből az újonnan alakuló burzsoázia-áéba.

Hogyan formálódik a burzsoázia? A régi kézműves műhelyek helyén üzemek alakulnak, s létrejön az üzemi termelés, elsősorban fonodák, szövődék formájában. A nagyvárosokban kereskedelmi, értékesítési társulások születnek s bankügyletekkel foglalkozó cégek, a Perzsa-öböl mentén hajózási társaságok alakulnak. A külföldi tőke beáramlása ezeket részben tönkreteszi, és sokan munka nélkül maradnak. Az északi részekről tömegesen mennek munkát keresni Oroszországba, elsősorban a Kaukázusba. A századfordulóra az Oroszországban dolgozó iráni munkások száma hatalmas méreteket ölt, 1905-ben csak Azerbajdzsánból hatvankétezer ember ment Oroszországba, az első évtized végére pedig mintegy kétszáz ezer iráni.

A külföldi szakértők megjelenésével nem csak az idegen gazdasági befolyás erősödik, de a politika hatás is. Oroszország nyomásának fontos eszköze volt az 1879-ben szervezett perzsa kozák brigád. A kozák brigád létszáma egyre nőtt, az első világháború idejére már hadosztálynyi méreteket öltött.

Parancsnoka orosz tiszt volt, rendszerint az orosz vezérkar egyik ezredese, a kisebb tisztségeket kánfiak töltötték be. Hamarosan a kozák brigád lett Irán egyetlen ütőképes, szervezett reguláris harci egysége, és kezdte a császári gárda szerepét játszani. Angol katonai egységek főként a keleti határokon állomásoztak, K-Beludzsisztánban, Szisztán területén. De a Perzsa-öböl vizét is megszállták az angol hajók, elsősorban a "kalózok és rabszolgakereskedelem" elleni harc ürügyén. A külföldi tőke a törzsek^{e)}et is befolyása alá vonta. A beludzs törzsfők például rendszeres pénzbeli fizetést és fegyvereket kaptak az angoloktól. Az arab sejkek, vívás ügyeik támadván, a busehri angol rezidenshez fordultak jogorvoslatért. A külföldi tőke szisztematikusan és sikerrel terjeszkedett a központi hatalom rovására.

2.3 Kulturális nyitás

Az Európa felé fordulás egyéb eredményeket is hozott 1812 /1227 -ben megindul Iránban a könyvnyomtatás.^{2/} Abbász Mirza (^CAbbās Mirzā), Fath Ali sah trónörökösé és egyben Azerbajdzsán kormányzója fiatal embereket küld Pétervárra, Londonba, hogy kitanulják

a nyomdászatot. Orosz nyomdagépeket hozat, s szék- városában, Tabrizban beindítja az első nyomdát. Abbász Mirza épp a fokozódó angol nyomás ellensúlyozására kereste az orosz kapcsolatokat. Reguláris hadsereget szervez, melyhez I. Sándor cár (1801-1825) két század tüzérséget küld. Tabriz ekkor Irán legnagyobb városa, s ettől kezdve hagyomány, hogy a trónörökös legyen Azerbajdzsán kormányzója, kinek rezidenciája Tabriz.

Perzsiá megismerkedik a litográfia s a tipográfia módszerével. Az első nyomtatott könyvek egyike a tabrizi betűnyomdából kikerülő Gulisztán (1233?/1817). Megjelenik Abdol Rezzáq bég Donboli (Abd al-R^azzāq bīg Dunbulī) történeti munkája Fath Ali sah koráról. (Mu'āsir-i sultānī, 1241/1825). A litográfia - úgyszintén Abbász Mirza szervezésében - néhány évvel később jelent meg Tabrizban, első terméke egy korán 1248/1832-ből. A főváros, Teherán, csak ez után következett.

1837-ben megjelenik az első "újság", egy cím nélküli kormány-havilap.
3/

Megkísérlik a hagyományos iszlám oktatás mellett az európai stílusú oktatás bevezetését. 1851-ben megnyílik Teheránban a Dár al-Funun, a "Tudományok háza", az első európai mintára

szervezett politechnikum, ahol európai tanárok vezetésével, európai vagy abból fordított tankönyvekből oktatják az orvosi, mérnöki, természettudományi, hadtudományi, zenei ismereteket, a francia nyelvet és irodalmat. A teheráni politechnikum első igazgatója Reza Qoli kán Hedájat (Rizā Qulī xān Hidāyat, 1800-1871), maga is jeles irodalmár és politikus; a hallgatók száma mintegy százötven. - A Hedájat név napjainkban a modern perzsa irodalom csúcsát jelöli Szádeq Hedájat, a dédunoka személyében.

A szellemi pezsgést mutatja a különféle titkos társaságok létrejötte. 1857-58-ban például (Mirza Malkam xān) szabadkőműves páholy alakul Mirza Malkam Kán vezetésével, aki nem csak politikai reformokra törekedett, mint Násziraddin sah belső bizalmasa, de a modern perzsa prózának is egyik jeles előfutára. A páholy működése ellen maga II. Sándor cár tiltakozott Násziraddin sahnál.

A perzsa uralkodók kimozdultak sahi rezidenciájukból, s utazgatni kezdtek Európa szerte, Násziraddin sah például három nagyobb utazást tett Moszkvától Londonig 1873, 1878 (1889-ben).

Első útján Bécsben is eltöltött két hetet a világ-^{7/}kiállítás kapcsán, ahol külön perzsa pavilon épült. Második útjáról hazafelé menet Isztambulban betűmetsző készletet és betűnyomdat vásárolt ötszáz török líráért. Az utolsó úton, 1889-ban Násziraddin sah Budapestre is ellátogatott: két napot töltött fővárosunkban, melynek során felkereste a Magyar Tudományos Akadémiát is. Az Akadémián Vámbéry Ármin köszöntötte a perzsa uralkodót, aki korábban már fogadta Vámbéryt Teheránban.

Az akkori Vasárnapi Ujság így ír a sah látogatásáról: (1889/35:567-568.p.)

"Naszr-eddin persa sah nagy kíséretével két napot töltött Budapesten. Európai körútjának legvégén érkezett hozzánk, s innen már - déli Oroszországon keresztül - országába indult.

...

Augusztus 26-ikán este gőzhajón érkezett meg... Másnap délelőttre az akadémia palotájába és a muzeumba várták ...

Az akadémiában egybegyültek közt volt: Gyulai Pál főtitkári helyettes, Jókai Mór, Vámbéry, Tóth Lőrincz, Wekerle pénzügy-

miniszter, Török János főkapitány, Gromon Dezső államtitkár, stb. ...

Az akadémiában Vámbéry Ármin jeles orientálistánk persa nyelven következő szavakkal üdvözölte:

"Az akadémiai elnökök távollétében nekem jutott a szerencse császári fenségedet a magyar tudomány e csarnokában üdvözölni. Teszem ezt pedig annál nagyobb örömmel, mert tudjuk és tudja az egész világ, hogy fölséged mily nemes pártfogója a tudományoknak és művészeteknek, s mennyit tett eddigelé már saját birodalma és nemzete művelődésére. Az isten sokáig éltesse császári fölségedet". A sah arczán meglátszott a kellemes meglepetés, hogy a persa nyelvet hallja. Egész körutjában első alkalom volt az, hogy hivatalosan persa üdvözlettel fogadták. Mindjárt kérdezte is Neriman khántól, a bécsi persa követtől:

"ki ez?" A khán megmondta neki, s akkor visszaemlékezett, hogy sok év előtt Vámbéryt Teheránban fogadta. Barátságosan nyujtott kezét a tudósnak, megdicsérte, hogy mily jól beszéli a persa nyelvet, s ugyane dicséretet francia nyelven környezetének is elmondta. Vámbéry bemutatta az akadémia egyik szolgáját, Mollah Izsákot is, ki tatár származású, Vámbéry hozta magával s a sah ezzel

is beszélt persa nyelven. Ezután a könyvtárba mentek, hol Vámbéry több, a persákra vonatkozó könyvet és régi iratot mutatott meg. A sah beírta nevét a vendégkönyvbe is latin betűkkel, franczi-
ásan: "Nasred-Din chach Kadjar". Majd a disz-
terembe, aztán a képtárba mentek. Végül Vámbéry bemutatta a persa fejedelemnek fiát, Rusztemet is. Az akadémiából a muzeumba hajtatott a sah.
..."

3. A Majma^C-i Mahmūd és a Keleti Gyűjtemény
perzsa kéziratai

3.1. A kézirat leírása

Címe: Majma^C-i Mahmūd

مجموع محمود

Jelzete: Perzsa F. 14.

A kézirat 411 lapot tartalmaz, mérete 31,5 x 20,5 cm

Kötése: eredeti, festett bőr, lakkhatású, a táblákon

a qājār stílus jellegzetes színes virágai zöld leve-

lekkel, arany mezőben, amit kettős arany-vonalú margó

keretez, a margó vonalai közt folyondár díszítéssel.

A kettős margó közötti bíbor mezőben szintén színes

virágok vannak. A két táblabelsőt ugyanazzal a festés-

technikával felhordott, lakkhatású nárcisz díszíti,

bíbor mezőben.

A kéziratot 1964-ben restaurálták, új gerincet és
színes oromszegést kapott.

A kézirat anyaga fehér papír, tojásfehérjével kezelve.

A lapokat kettős arany-vonalu margó keretezi. A tükör

mérete 23 x 14 cm. A verses anyag ezen belül négy

hasábra van elosztva, arany vonal elválasztással,

a prózai szöveg folyamatos. A 371. foliótól kezdve

a margó-köz is be van írva, címekekkel, kiemelésekkel.

A szöveget fekete tintával, a címek, kiemelések, a

margóközök szövegét nagyrészt vörös tintával irták.

Írástípus: nesta^Clīq.

Másolás ideje: 1244/1829.

Az egyes művek jobbára díszes unvān-nal kezdődnek, ahol arany, kék vagy bíbor mezőben pompáznak tarka virágok, girlandok. Legdíszesebb az első mű, a Safīnat al-Mahmūd címlapja.

A fol. 2r-n Vámbéry Ármin bejegyzését találjuk:

"Ezen Feth Ali Sah idejéből való vegyes tartalmu, költészet, irodalmi történet és történelmi munkákból álló - kéziratot Wagner tábornok Persia szolgálatában levő hontársamtól kaptam. Budapest, Dec. 25. 1889." Ugyancsak itt találjuk a "Vámbéry Á. Budapest" szövegű pecsétet, az Akadémia tulajdonbélyegzőjét, valamint egy perzsa pecsétet, melynek szövegéből csak Mahmūd ^cAlī olvasható.

Saját lapszámozása nincs, a folyamatosságot kusztoszok biztosítják.

A kézirat 1914-ben került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának birtokába Vámbéry Ármin hagyatékából, ^{8/}tíz másik perzsa, kettő arab és negyvenhárom török kézirattal együtt. Vámbéry Ármin, az MTA levelező tagja, 1913. szeptember 15-én hunyt el. Halála után fia, Vámbéry Rusztem az Akadémia könyvtárának adta atyja hagyatékát.

3.2 A Keleti Gyűjtemény perzsa kéziratai

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjteményének perzsa kézirat-gyűjteménye 144 tételt számlál, s története több mint száz évre vezethető vissza. A legkorábbi darabokat ÓNODY Bertalan^{9/} ajándékozta a Magyar Tudományos Akadémiának 1876-ban. Tíz év múlva, 1886-ban SZILÁGYI Dániel török kézirat-gyűjteményével^{10/} negyven perzsa kézirat is az Akadémia birtokába került Vámbéry Ármin erőfeszítéseinek eredményeként. 1914-ben azután Vámbéry halálát követően a VÁMBÉRY-hagyaték tizenegy perzsa kéziratával gyarapodott a Könyvtár. Ezeknek a kéziratoknak a leírását, katalogizálását folyamatosan végezte KÉGL Sándor, aki a budapesti egyetemen a perzsa nyelv és irodalom első tanára volt. Kégl Sándor teljes 11,000 kötetes könyvtárát az Akadémiára hagyta^{11/}, s ezzel került a Könyvtár tulajdonába a legnagyobb perzsa kézirat-gyűjtemény: a Kégl-könyvtár ugyanis 59 perzsa kéziratot tartalmazott.^{12/}

Témáját tekintve a Keleti Gyűjtemény perzsa kézíratainak nagy része a klasszikus költészet alkotása. Van például három Šāhnāma-kézirat (F.3, F.12 és F.17), egy Nāsir-i Xusrau-díván (O.23), négy Hāfiż-kötet (O.2, O.52, O.68, O.102), kettő Anvarī (O.63, O.86), Šā'ib (O.21), Amīr Xusrau

Dihlavī: Xamsa (O.79), a Hašt Bihišt külön három kéziratban, Nižāmī: Xusrau va Šīrīn két kéziratban (O.58, O.73), két Sa^Cdī-kulliyāt (Qu.21, F.6.), külön több kötet Būstān és Gulistān, etc. Van egy Kalila va Dimna (O.57), s három kéziratban a Tūtī-nāma (O.32, O.60 és O.64). S hogy kevésbé ismert művet is említsek, három példányban van meg a "sabk-i hindī" egy jeles alkotása a 17. századból, a Bahār-i Dāniš (O.78, O.92 és Qu.23)

A tazkira, ez a sajátosan perzsa antológia-forma is több szép kézirattal van jelen a Gyűjteményben. A legkorábbi az 1567-68-ból való Tuhfa-i Sāmī (O.8), szerzője Sām Mīrzā, az első szafavida uralkodó, Ismā^Cīl sah fia. Megközelítően ugyanebből a korból való ^CAttār műve, a Tazkirat al-auliya (O.17), és Daulatšāh klasszikus munkája, a Tazkirat al-šū^Carā' (O.50), mindkettő a Vámbéry-hagyatékából. A Mayxāna egy észak-indiai tazkira (O.1) 1717-ből. Qājār-kori tazkira: Anŷuman-i Xāqān (F.9, 1838), az Ātaškada (O.43) és a Safīnat al-Mahmūd (F.14:1), utóbbi a Qājār Mahmūd herceg alkotása.

Huszonöt kézirat történeti tárgyú. Kettőt emelnék ki ezek közül, melyek Közép-Ázsia történetére vonatkoznak. Egyik a Tārīx-i vafāt-i amīr Tīmūr (O.46), a 19. század elejéről való, s Timur lenkről

tartalmaz különféle legendákat, történeteket. A turkológusok érdeklődésére tarthat számot, mivel nagy mennyiségű török (üzbek) szóalakot tartalmaz.

A másikat a balkhi uralkodó munšī-ja írta, szintén a 19. században, ez a Tārīx-i Muqīm xānī (O.44).

A bokharai kánok történetét adja, a Sejbánidák, Astar-khánidák történetét, röviden leírva Dzsingisz kán hadjáratát Közép-Ázsiában. Szovjet történészek rég felismerték a munka jelentőségét, ezért is jelentették meg teljes orosz fordítását.

A lexikográfia és a grammatika úgyszintén képviselteti magát a gyűjteményben, így van egy csagatáj-perzsa szótár Nevā'ī munkáihoz, a Badā'ī^c al-luġat (O.45) a Vámbéry-hagyatékból, stb. Az asztrológia, orvostudomány, filozófia, síita teológia, etc. szintén megjelenik egy-egy kézirattal.

A kis kéziratgyűjteményben kézírásos katalógus ad eligazítást, melynek első fele Kégl Sándortól származik. Nyomtatott katalógusunk csak a Vámbéry-hagyaték tizenegy kéziratáról van ezidáig, ez az én^{13/} munkám^{13/}. Új fejezetet jelent majd a Keleti Gyűjtemény perzsa kéziratainak történetében a tervezett katalógus-sorozat keretében Jeremiás Éva munkája.

3.2.1. A Vámbéry-hagyatéka perzsa kéziratjai a következők:

Perzsa O.43. Luṭf ^CAlī Biḡ Āzar: Ātaškada,

Perzsa O. 44. Muhammad Yūsuf Munšī: Tārīx-i Muqīmānī,

Perzsa O.45. Īmānī Tāli^C: Badāi^C al-luḡat

Perzsa O.46. Tārīx-i vafāt-i amīr Tīmūr,

Perzsa O.47. Mīrzā Muhammad Sādiq Munšī:

Daxma-i šāhān

Perzsa O.48. Bahā³ī: Nān va halvā (litográfia)

Perzsa O.49. Ĵāmī: Min dīvān-i Ĵāmī

Perzsa O.50. Daulatšāh Samarqandī: Tazkirat al-šū^Carā'

Perzsa O.52. Hāfiż: Dīvān

Perzsa O.53. (különböző költőktől versek)

Perzsa F.14. Mahmūd Mīrzā Qājār: Maĵma^C-i Mahmūd

3.2.1.1. "Persia szolgálatában levő hontársunk", akitől Vámbéry a Mahmūd-kötetet kapta, így szerepel a Révai Nagylexikonban:

"Wagner Károly, (wetterstädti), perzsa tábornok, szül.

Nagy-Szebenben 1840., megh. u.o. 1902. szept. 30.

Osztrák tüzértiszt volt. 1864-67-ben Miksa császár oldalán harcolt Mexikóban; 1869. magyar

testőrtiszt lett. 1878-ban a sah meghívására

Perzsiába ment s ott csekély megszakítással

1900-ig működött mint a perzsa sereg, különösen a tüzérség ujjászervezője."

A "meghívás" Nāsiraddīn sah második bécsi látogatásával áll kapcsolatban. Curzon szerint a sah elámult a bécsi hivatalos fogadások katonai pompáján, s meglegedésének eredménye egy megállapodás lett, melynek értelmében nagy számú polgári és katonatiszti stábot bocsátottak rendelkezésére három évre, a perzsa közzolgálat mindkét ágának újjászervezésére. 1879. januárjában tizenegy tiszt érkezett Teheránba hét zászlóalj (zászlóaljanként nyolcszáz fő, összesen tehát 5600 fő) megszervezésére Iraq tartományban, Szoltánábád főhadiszállással, hogy majdan egy év leltével a csapatok rendben bemutattassanak az uralkodónak. A terv azonban nem vált valóra. "Az osztrák tisztek - nem lévén valami nagy jellemeik - csekély erőfeszítést sem tettek, hogy a nyelvet megtanulják, civakodtak egymással és a perzsa kormánnyal, nagy részük pedig viszolyogva vonult vissza. Eltűnésük után néhány tiszthelyettest szerződtek kiképzőtisztnek a perzsa gyalogsághoz és a tüzérséghez."^{14/}
- Korábban, 1852-ben már az osztrák császár négy tisztet, egy orvost, egy vegyészt, egy ásványtanászt küldött a sahnak a Dār al-Funūn tanári karába.

1879 nemcsak az újabb osztrák (-magyar) katonai megjelenés éve Perzsiában, ekkor jelennek meg az orosz katonai szakértők is, akik a már említett kozák brigád szervezésében igencsak jeleskedtek.

3.3 A Majma^C-i Mahmūd egyes darabjai

A szöveg a 2v oldalon kezdődik a baszmala után egy előszóval:

اول دفتر بنام ایزد دانا صانع و پروردگاری توانا

Az előszó a Majma^C-i Mahmūd című gyűjtemény tartalmát a következőkben adja meg:

- 1/ Safīnat al-Mahmūd - kortárs költők antológiája
- 2/ Muntaxab al-Mahmūd - a Próféta életéről és csodálatos dolgairól,
- 3/ Gulšān-i Mahmūd - Fath^C Alī sah negyvennyolc fiáról és az ő költészetükről
- 4/ Maxzan al-Mahmūd - a muszlim szentekről, életükről és csodálatos dolgaikról,
- 5/ Naql-i majlis - kortárs és korábbi költők gyűjteménye, életükről és költészetükről

- 6/ Sunbulistān - bölcs hölgyek bölcs mondásai,
- 7/ Parvarda-i xiyāl- rövid történetek a szerelemről,
- 8/ Maqsūd-i Jahān - Luristān lakóiról
- 9/ Tazkirat al-salātīn - történeti események a
mítikus királyoktól Fath^CAlī sah koráig,
- 10/ Mahmūd-nāma - különféle vidám történetek és tréfák,
- 11/ Rū'yā-i šādiqa - Fath^CAlī sah álomlátásairól
és jövendöléseiről,
- 12/ Nisāyah al-Mas^Cūd - fiához, Mas^Cūd Mīrzā-hoz
intézett jótanácsai,
- 13/ Durar al-Mahmūd - saját költői művei,
- 14/ Biyān al-Mahmūd - kortárs költők műveinek indexe.

Az előszó verses kronogrammal végződik, melyet
15/
a katalógusok 1235-nek értelmeznek (3v).

Az előszót (2v) Rieu úgy ismerteti, mint a Safīnat
16/
al-Mahmūd előszavát, holott ez valójában a teljes
gyűjteménynek, a Maǧma^C-i Mahmūd-nak az előszava.

Kéziratunk azonban csak 13 művet tartalmaz, me-
lyek sorrendben a következők:

- 1/ Safīnat al-Mahmūd سفينة العمود 3v-125v.
- 2/ Durar al-Mahmūd درر العمود 126v-224r.
- 3/ Muntaxab al-Mahmūd منتخب العمود 225v-236r.
- 4/ Gulšān-i Mahmūd گلشن محمود 236v-258r.
- 5/ Maxzan al-Mahmūd مخزن العمود 258v-273r.

6/	Naql-i maǧlis	نقل مجلس	273v-281v.
7/	Sunbulistān	سنبستان	281v-298v.
8/	Parvarda-i xiyāl	پرورده خیال	299r-309v.
9/	Maqsūd-i ǧahān	مقصود جهان	309r-320r.
10/	Tazkirat al-salātīn	تذكرة السلاطين	320v-348v.
11/	Maḥmūd-nāma	محمود نامه	348v-361r.
12/	Rū'yā-i sādiqa	روایای صادقہ	361r-364v.
13/	Biyān al-Maḥmūd	بیان العمود	365v-410r. ,
- vagyis hiányzik a Niṣāyah al-Mas^cūd címen jelzett mű.

A kézirat a 410r-n ér véget, itt a kolofon:

- (1) قد فرغ من كتابة البيان بعون الله الملك النان في عشر الآخ من شهر رمضان
- (2) في دار السلطنة اصفهان من شهر سنة ١٢٤٤ بعد الالف اربع واربعين وماتان
- (3) العبد القلي (؟) من الجلفان محمد حسن ابن علي ابن نعمت الله ابن الحسين ابن نعمت الله من الكيلان (؟)
بساكن الاصفهان
- (4) صانه الله من طوارق الحدتان
- (5) وآفات الزمان
- (6) بحق محمد
- (7) والله

A másolás ideje tehát: H. 1244 / 1828-29.

A kézirat két másoló munkája, ezek név szerint:

^cAbd al-Qulī ǧulfānī és Muḥammad Ḥasan ... ibn Ni^cmatullāh Gilānī; egyikük kezdte a kéziratot ^(majd) és írta le annak nagy részét, másikk a Durar al-Maḥmūd c. művet másolta. -

A továbbiakban a Maǧma^c-i Maḥmūd egyes darabjait vizsgálom.

3.3.1. Safīnat al-Mahmūd سفينة محمود 3v-125v.
124o

Fath ^cAlī sah korának költői antológiája

Kezdeté: در این زمانه رفیقی که خالی از خلل است

صراحی می تاب و سفید منزل است

Vége:

دل بند گانش مبادا دردم مبراد از جان نشان مهر جم
بویژه ز محمود ناسازمند بمر جهان شهریار آرزمند

A kezdő párverset előszó követi (3v), kezdete:

سفینه وجود موجودات بامر ناخدائی در بحر امکان جاریست

a Safīnat al-Mahmūd valódi előszava. Benne a mű keletkezésének ideje:

124o/ ¹⁸²⁴⁻²⁵ Itt találjuk az összeállítás tartalomjegyzékét

(fihris), mely szerint a mű négy részre oszlik,

melyek neve maǧlis (4r).

1. maǧlis (4v-11v.) : a sah és a királyi hercegek élete, költészete,
2. maǧlis (11v-22v.) : a nagyvezírek: Našāt (12r), Mīrzā Buzurg (15v), Šabā (15v), Farrux (21v).
3. maǧlis (22v-115r.) : a Fath ^cAlī sah korabeli Irán poétái geográfiai elrendezésben, öt fejezetben (martaba). Minden egyes martaba a területi egység rövid leírásával kezdődik, s felsorolja annak főbb városait. Ezek után találjuk a költők felsorolását az abjad szerint elrendezve; rövid életrajzi adatokkal és szemelvényekkel.
 1. martaba (22v-81v.) : ^cIrāq
 2. martaba (81v-92v.) : Fārs

3. martaba (92v-101r.): Xurāsān

4. martaba (101v-107v.): Gīlān, Tabaristān,
(itt a városok regisztrálása után hiány-
zik a költők felsorolása; a 101v. nincs
végig írva, s a 102r. üres.

5. martaba (108r-115r.): Āzarbāyġān

4. maġlis (115v-125v.) : a szerző önéletrajza, s
szemelvények műveiből.

A 125v. nincs végig írva, a 126r. üres.

A Safīnat al-Mahmūd több kézírata ismert ,
(pl. Rieu, Suppl., No.122), de megjelent kritikai
kiadása is: Tabrizban 1346/1968-ban, Abdolrasul
Xayyāmpur gondozásában, két kötetben. Xayyāmpur
két kézirat alapján dolgozott; egyik a Teherán
Egyetem Központi Könyvtárának csonka kézírata, másik
a Naxiġavāni-magángyűjteményben lévő szintén
Maġma^c-i Mahmūd című gyűjtemény , melynek első
249 oldalán található a Safīnat.

Ránézésre is látszik - terjedelmét tekintve -
hogy a Safīnat a gyűjtemény legtekintélyesebb darab-
ja. Esetében a perzsa tazkira-irodalom egy késői és
becses alkotásával állunk szemben.

3.3.1.1.

18/

A tazkira a perzsa irodalomban egy sajátos (költői) antológia-forma, mely lehetővé teszi számunkra, hogy értesüléseket kapjunk régi korok költőiről, íróiról. Nem túl sokat, igaz, de a leglényesebbeket: hol, mikor élt, kinek szolgálatában és mit írt a költő (esetleg író), továbbá rövid szemelvényeket, válogatásokat műveiből. Ilyen "antológiákat" állítottak össze vezírek, fejedelmek, uralkodók utasítására és azok dicsőségére, dicsőítésére. A tazkira-k egymásra épülnek, vagyis - egyéb forrás híján a későbbi tazkira átveszi részben vagy egészben a korábbi tazkira adatait, szemelvényeit. Ebből is következik, hogy a hibalehetőség igen nagy ezek esetében, s azok kiszűrése gyakorta teljességgel lehetetlen.

A perzsa tazkira története a hidzsra 6. századáig vezethető vissza. Ez időszak előttről nem ismeretes a perzsa irodalomban tazkira-típusú alkotás, vagyis olyasféle mű, mely perzsa költők, írók életéről perzsa nyelven adna tájékoztatást, vagy műveikből szemelvényeket. Az arab nyelvű

irodalom korábbról ismer ilyen alkotásokat, melyek a tudományok és írásművészet nagyjairól nyújtanak ismereteket.

Az első jeles ilyen jellegű műnek Niżāmī^c Arūzī: Čahār maqāla című alkotása második fejezete tekinthető. A mű magyar fordításban is megjelent, s ebben a kérdéses fejezet, a "második értekezés a költészet tudományának lényegéről, a jó költő érdemeiről" címet viseli, mely nem kevesebbről ad számot, mint a boharai és szamarkandi számánida uralkodókat megörökítő Rūdaqī-ról és kortársairól, a Ğaznavidák udvari költőiről, köztük^c Unsurī, Farruxī Sīstānī, a Karahánidák, (Transoxiána), Ğújidák (Ny-Írán és a mai Irak területén), a Zijáridák (Tabarisztán és Gorgán területén) udvari költőiről, kisebbekről, nagyobbakról egyaránt. Niżāmī^c Arūzī az, aki első ízben "elemzi" a gaznai Mahmūd mulandóságával szemben Firdausī örökkévaló dicsőségét, a Šāh-nāma keletkezésének körülményeit. Niżāmī^c Arūzī költő-fejedelmei mindig megtalálták az alkalomhoz illő verset, mellyel a komor vagy szomorú uralkodót felvidították, vagy figyelmét a sokak által kívánt célok felé fordították.

A máig élő perzsa tazkira-irodalom "ősforrása" Muhammad ^CAufī Lubāb al-albāb című műve, s egyben ez a tazkira egyik típusának iskolapéldája. A Lubāb al-albāb-ot szerzője a H. 617-618. évében fejezte be (1221-1222), s abban feldolgozta az összes addig előforduló perzsa költőt az iszlám megjelenésétől kezdődően. Az antológiának ez a korai alkotása máig érezteti hatását: számtalan azóta írott tazkira eredeti forrása maga a Lubāb al-albāb.

Az ilyen átfogó igénnyel készült tazkira-kkal szemben a másik jellegzetes típus egy adott korszakra koncentrálnak, és annak költőit mutatja be esetenként a teljességre törekedve. Ennek a típusnak talán legmarkánsabb példája a Tuhfa-i Sāmī, a szafavida Ismā^Cīl sah fiának, Sām Mīrzā-nak műve 957/1550-ből. Ebben Sām Mīrzā a korai szafavida korszak mintegy hétszáz költőjét mutatja be, s apró költők seregéről is tájékoztatást ad, akiknek nagy része mára kihullott az irodalomtörténetből.

A perzsa tazkira-irodalom kutatói közül két nevet kell kiemelnünk: egyikük Mozāhar Mošaffā - maga is költő, - aki egy késői tazkira, a Majma^C al-Fusahā kritikái kiadásának előszavában adott áttekintést a perzsa tazkira-ról, bemutatva annak legjelentősebb darabjait a kezdetektől napjainkig.

Mosaffā a terjedelmes tazkira-irodalomból a fentiekén kívül a következő műveket emeli ki, mint legfontosabbakat:

Xulāsat al-aš^Cār va zabdat al-afkār , szerzője:

Taqī al-dīn Muḥammad (I.^CAbbās sah kora)

^CArafāt al-^Cāseqīn (H.1022.)

Tazkira-i mayxāna (H.1040.), szerzője

Ḥusayn Luṭfallāh Tihrānī

Tazkira-i Nasrābādī (H.1083), szerzője

Mīrzā Muḥammad Tāhir Nasrābādī

Riyāz al-šū^Carā' (H. 1161), szerzője

^CAlī Qulī xān

Ātaškada (H. 1174), szerzője

Luṭf ^CAlī Bīg Āzar

Anjuman-i Xāqān ((H. 1234), szerzője

Muḥammad Fāzil Rāvī

Ganj-i Šāyigān (H.1272), szerzője

^CAlī Qulī Mīrzā Qājār, Mahmūd herceg testvére

Majma^C al-Fuṣahā (H.1288), szerzője

Rizā Qulī xān Hidāyat

A perzsa tazkira-irodalomnak másik különleges ismerője Ahmed Golčīn-Ma^Cāni, aki a perzsa tazkira-k bibliográfiai összeállítását vaskos kétkötetes munkában tette közzé.

Golčín-Ma^cāni két különálló csoportban vizsgálja a perzsa tazkira-t, egyik csoport a kifejezetten tazkira, mely azzal a céllal készült, hogy a perzsa irodalom egyes alakjait mutassa be, másik csoportba egyéb írásműveket sorol, melyek egyes részei vagy fejezetei tazkiraszerűen mutatnak be egyes költőket vagy rejtetten tartalmaznak adatokat. (Ez utóbbi csoportba sorolja a szerző a 20. századi irodalomtörténeteket is, így Ethé és mások munkáit.)

3.3.1.2. A tazkira-k "egymásra épülése"

Annak bemutatására, hogy hogyan épülnek egymásra a tazkira-k, nézzük meg a Safīnat al-Mahmūd harmadik maǧlis egy kisebb fejezetét, a negyedik martaba-t, mely Māzandarān és Gilān költőit tárgyalja. Azon túlmenően, hogy ez a fejezet áttekinthető terjedelmű, a választást az a szempont is motiválta, hogy Māzandarān megkülönböztetett jelentőségű a Qājārok esetében, hiszen a török törzs kánja Māzandarānból került Irán trónjára, ez a vidék az uralkodócsalád szűkebb hazája. Mahmūd Mīrzā neveltetése tizenkét évig a nagyvezír, Mīrzā Muḥammad Šafī^C Māzandarānī irányítása alatt folyt, akit ugyanekkor már a trónörökös, Abbās Mīrzā, Āzarbāyǧān kormányzója mellé rendeltek tanácsadónak, ügyei intézésére.

Az összevetés három műre, három tazkira-ra terjed ki, melyek időrendben a következők:

Anǧuman-i Xāqān 1234/1818¹⁹⁾-ból, MTAK Perzsa Fol.9.

rövidítve: AX

Safīnat al-Mahmūd 1240/1824⁻²⁵⁾-ból, MTAK Perzsa Fol.14.

rövidítve: SM

Maǧma^C al-Fuṣaḥā 1288/1871⁻⁷²⁾-ból, teheráni kiadás,

rövidítve: MF.

Az Anǧuman -i Xāqān és a Safīnat al-Mahmūd szinte egykorúak, az Anǧuman mindössze hat évvel korábbi a Safīnat-nél, a Maǧma^C al-Fuṣaḥā pedig félszáz évvel követi ezeket.

Az első kettőnél a budapesti kéziratokat, míg a harmadiknál a teheráni kiadást használom. Az Anjuman-i Xāqān és a Majma^c al-Fuṣahā részletesebb bemutatásától most eltekintek, mert azokat a Maḥmūd Mīrzā életére vonatkozó források közt tárgyalom a későbbiekben.

Harmadik majlis, negyedik martaba,
Māzandarān és Gīlān (101v-107v).

22/

A Rieu katalógusában leírt kéziratban a fejezet a "Gilan and Tabaristan" címet kapta, Xayyāmpur kiadásában viszont szintén Māzandarān és Gīlān szerepel.

23/

Kéziratunkban a 4. martaba a Kaszpi-tenger partvidékének rövid földrajzi leírásával kezdődik, ezt követi a tartomány főbb városainak felsorolása: Rašt (Rast), Kūča Isfahān (Kucse Eszfahán), Lāhījān (Láhidzsán), Fūman (Fuman), Šaft (Saft), Gaskar (Gaszkar), Anzalī (Enzeli), Āmul (Ámol), Sārī (Szári), Bālfurūš (Bálforus), Ašraf (Asraf), Hazārjarīb (Hazárdzsarib), Savādkūh (Szavádkuh), Nūr (Nur), Kuĵūr (Kodzsur), Kalārustāq (Kalárosztáq), Tankābun (Tankábon) és Lārījān (Láridzsán). Eddig megegyezik a Xayyāmpur-kiadás szövegével, hiányzik viszont a fejezetben szereplő költők névjegyzéke, mely a többi fejezetben megtalálható, s

a Xayyāmpur-kiadásban is.

Harminchárom māzandarāni költőt mutat be Maḥmūd Mīrzā főként a 19. század első harmadából. Ezek a költők ilyen-olyan formában mind kapcsolatban álltak a Qājār-udvarral: királyi hercegek mellett nevelősködtek, hivatalnokok vagy különféle másolók, írnokok voltak a dívánban vagy kisebb hivatalokban, vagy egyszerűen udvari költők voltak, akik a sah vagy valamelyik herceg házánál azok dícséretét zengték. Nagy részük megtalálható Hidāyat-nél a Majma^c al-Fuṣṣahā-ban, némelyikük már az Anjuman-i Xāqān-ban is.

1. Iqbāl (lo2v) - neve ^cAlī Qulī, Āmul városából, Māzandarān-ból, Muḥammad Mīrzā herceg házanépéhez csatlakozott; egyetlen gaza**l**ból idéz három bayt-ot.
- AX: nem szerepel. - MF (IV: 145-146): Iqbāl Māzandarānī - neve Mīrzā ^cAlī Qulī, aki Čalāu-ból származik, Māzandarān-ból; megírta a Qājār-család történetét, s ezt Muḥammad Qulī Mīrzā herceg Mulkārā-i Māzandarān után [Tārīx-i] Mulkārā-nak nevezte el; több herceg szolgálatában is állt, így Daulatšāh, Muḥammad ^cAlī Mīrzā, Tahmāsb Mīrzā szolgálatában, írnok (dabīr) volt; életét Čalāu faluban végezte, megölték, testét egy kútba hajították; hosszan idéz

tőle, köztük egy ġazalt is, amit a SM idéz.

2. Axtar (1o2v) - neve Muḥammad Ḥusayn Bīg, Bārfuruš városából, Māzandarān-ból; Yūsuf herceg majd Muḥammad Qulī Mīrzā herceg szolgálatában írnok (dabīr) volt; ġazaljaiból három baytöt idéz. - AX (111v-112r): Axtar - neve Muḥammad Ḥusayn Bīg, Bārfuruš városából, Māzandarān-ból; Muḥammad Qulī Mīrzā herceg szolgálatában állt, sok verse van; ġazaljaiból idéz négy bayt-ot, ebből kettő megtalálható a SM-ban. - MF (IV: 147): Axtar Māzandarānī - kortárs költő; minden életrajzi adat nélkül; ugyanazt a ġazalt idézi, mint a SM.

3. Čakar (1o2v) - neve Mīrzā Maḥmūd, Ašraf-ból, Māzandarān; Maḥmūd Mīrzā közvetlen házanépéből való: "nyolc teljes esztendőt töltött az én daftarxāna-mban szolgálatomban, prózában és versben jeleskedett, taxallos-át hercegségünktől kapta. Majd úgy láttam jónak, hogy Aḥmad Čalī Mīrzā herceg szolgálatába kerüljön, aki az én ifjabbik édes testvérem, hat hónagra ebbe a beosztásba került, [de] a szolgálatot figyelmetlenül végezte, és sok kényelmetlenséget okozott, leváltottam, kedves testvérem kívánsága szerint megfenyítettem és felmentettem." ; három

bayt-jét idézi. - AX: nem szerepel. - MF
(IV: 205): Čakar Ašrafī - neve Maḥmūd, elegáns
kortárs költő; egy bayt-jét idézi, az elsőt a fent-
említett három közül.

4. Čumāqlū (102v) - misztikus vagabund költő
Māzandarān-ból; az utcákon s bazárban tekergett, s
C̄ārif-nak nevezte magát; egyesek szerint ihletett
költő; egy bayt-jét közli. - AX (114r-v): Mīrzā
Čumāqlū - vagabund dalnok Bārfurūš-ból; ġazalġájából
idézi ugyanazt a bayt-ot, amit a SM is közöl. -
MF (IV:205): Čumāqlū - Bārfurūš-ból, tehetséges
ember volt; két bayt-jét idézi, egyik azonos a fen-
tiekkel.

5. Vafā (102v-103r) - neve Mīrzā Ḥusayn, Aštar-
ābād-ba való, de Muḥammad Bāqir Xān, Fath C̄Alī sah
unokatestvére házanépéhez tartozott; ġazalġaiból
idéz. - AX: nem szerepel. - MF: nem szerepel.

6. Vāqif (103r) - neve Mīrzā Jānī, Ṭabaristān-ba
való; két-hármezer bayt-jéből kettőt idéz. -
AX: nem szerepel. - MF: nem szerepel.

7. Mullā Husayn (103r) - Māzandarān-ban született, a tudós ^Culamā tagja, Muhammad sah Qājār (= Āqā Muhammad sah)-nál a mullābāšī vagyis főtanítómester rangra emelkedett, majd a trónörökös, ^CAbbās Mīrzā egyik nevelője volt; elkísérte őt az orosz háborúba, majd onnét visszatérve, 1218-ban Qazvīn-ban halt meg ; öt párversét idézi. - AX (28r-v):

Husayn - Ónagysága a māzandarān-i Sārī-ból származik, elemi tanulmányai után Isfahān-ban folytatta tanulmányait ^{a tudós} Āqā Muhammad Sayyidābādī és Mīrzā Abū-l-Qāsim irányításával; majd a császárvárosba került, s a mártírsah uralkodása alatt a nagytiszteletű ^Culamā vezetőségének tagjaként magas méltóságra jutott; 1213-ban Qazvīn városában hűnyt el; ^gazalokat írt; ^gazal-jaiból idéz két párverset, melyek megtalálhatók a SM idézetei közt. - MF: nem szerepel.

8. Mīrzā Husayn Qulī (103r) - Savādkūh-ba való, Māzandarān, de úgy tartják, hogy Qazvīnban nőtt fel. Egy bayt-et idéz. - AX: nem szerepel. - MF: nem szerepel.

9. Hazīn (103r) - neve Sayx Muḥammad ^CAlī, rokonságban áll Sayx Zāhid Gīlānī-val, a gīlānī Lāhījānban született, Iszfahānban tanult, majd Hindūstānban, Benāres városában élt. Egy bayt-ot és ġazal-ját idézi. - AX (116v-117r): Hazīn - neve Sayx Muḥammad ^CAlī, rokona Sayx Zāhid Gīlānī-nak, a gīlānī Lāhījānban született, Iszfahānban nőtt fel, majd Hindūstānban, Benāres városában telepedett le. Ġazal-ját idézi, melynek első három párverse szerepel a SM-ban. - MF (IV:210): Hazīn Lāhījī - neve Sayx Muḥammad ^CAlī, Sayx Zāhid Gīlānī rokonságából. Hindūstānban élt. Az idézett három párversből kettő szerepel a SM-ban és az AX-ban is.

10. Tūfān (103v) - neve Ṭabīb, a māzandarān-i Hazārjārīb-ből. Ifjúkorában Isfahān-ba ment, az ottani költőkkel vetélkedett, egy költővel azonban nem bírt, ezért búcsút mondott nemcsak a városnak, de egész ^CIrāq-i ^CAjām-nak is, ^CIrāq-ba ment, zarándoklatot tett; 1009-ben [téves!] halt meg; mintegy hétezer párverse van, ebből idéz egy qaṣīda-t, rubā^Cī-t és ġazal-t. - AX (133r):

Tūfān - neve Ṭabīb, a māzandarān-i Hazārjārīb-ből; fiatalon Isfahān-ba ment, majd távozott ^CIrāq-i ^CAjām-ból; 1190-ben halt meg; dívánja hatezer párverset tartalmaz, ebből qaṣīda-t, ġazal-t és rubā^Cī-t idéz, melyek nagy része a SM-ban is megtalálható. - MF (V:721-725): Tūfān Māzandarānī - neve Mīrzā Ṭabīb, a māzandarān-i Hazārjārīb-ből; tanulmányai után ^CIrāq-i ^CAjām-ba utazott, Isfahān-ban élt; Luṭf ^CAlī Bīg Āzar kortársa, Naǧaf-ba zarándokolt; 1190-ben húnyt el; hétezer bayt-es dívánja van; hosszan idéz qaṣīda-t, ġazal-t, részben a SM anyagát is.

11. Kūkab (103v) - neve Sayyid Aḥmad, Bārfurūš-ból, Māzandarān; egy rubā^Cī-t idéz. - AX: nem szerepel. - MF (V:898): Kūkab Māzandarānī - neve Sayyid Aḥmad, Bārfurūš városából; ġazal-t, rubā^Cī-t

írt; egy négysorost idéz, ugyanazt, mint a SM.

12. Miskīn (103v-104r) - neve Mīrzā ^CAbbās, Māzandarān-ból származik, régi családból; három párversét idézi. - AX (147r): Miskīn - neve ^CAbbās, a szent Kerbelā-ban született, sorsa a māzandarān-i Sārī városába vitte; egy párversét idézi, amelyet a SM is idéz. - MF: nem szerepel.

13. Mullā Muhammad (104r) - Sārī városába való, Māzandarān-ba; a mártírsah, vagyis Muhammad sah uralkodása idején mullābāšī rangra emelkedett; megírta Muhammad sah Qājār történetét Tārīx-i Muhammadī címen; négy bayt-jét idézi. - AX: nem szerepel. - MF (V:944): Muhammad Sāravī - neve Mullā Muhammad volt, a mártírsah, Āqā Muhammad sah Qājār szolgálatában magas méltóságra jutott, megírta a korszak történetét, s ennek Tārīx-i Muhammadī címet adta; időnként verset is írt; egy párversét idézi, amit a SM is idéz.

14. Maftūn (104v) - neve Sayyid Fazlullah, Astarābād környékéről; két bayt-jét idézi. - AX: nem szerepel. - MF: nem szerepel.

15. Mušfiq (104r) - Astarābād-i lakos, "Āqā Kūčik"-ként ismerik; két bayt-ot idéz. - AX: nem szerepel. - MF (V:944): Mušfiq Astarābādī - neve Āqā Kūčik volt, "más versét nem találtam" s egy bayt-ot idéz, a SM egyikét.
16. Mažhar (104r) - neve Mīr Muḥammad Šādiq, Astarābād-ból; két bayt-jét idézi. - AX: nem szerepel. - MF (V:944): Mažhar Astarābādī - kortárs, neve Mīr Muḥammad Šādiq, ġazalōkat írt; két bayt-ot idéz, azonos a SM idézetével.
17. Mutī^C (104r) - neve Muḥammad Zakī, Ṭabaristān-ba való. "Naponta qašīda-t írt városáról s óránként az uralkodóról; mostanában ötven éves"; egy qašīda-t és ġazal-t idéz. - AX: nem szerepel. - MF (V:944-945): Mutī^C Māzandarānī - neve Mīrzā Zakī volt; egy bayt-ot idéz, mely a fenti ġazal első fele.
18. Mūnis (104v) - neve Mīrzā Muḥammad Rizā, a māzandarān-i Bārfurūš-lakói közül; arab tanulmányai után Muḥammad Qulī Mīrzā herceg, Gurgān és Ṭabaristān ura szolgálatában másoló volt, majd a nadīm rangot is elnyerte; qašīda-írásban

jeleskedett; egy qasīda-t idéz. - AX (82r-v):
Mūnis, - neve Mīrzā Muḥammad Riżā, a māzandarān-i
Bārfurūš városából; elemei tanulmányai után Muḥammad
Qulī Mīrzā herceg, Māzandarān ura szolgálatában
másoló (raqamnavīs) volt; qasīda-kat írt;
qasīda-t idéz, mely azonos a SM-ban idézett verssel.
- MF (V:986): Mūnis Māzandarānī - neve Mīrzā
Muḥammad Riżā, Bālfurūš városából, munšī (írnök)
volt a helybeli urak hivatalában; ugyanazt a
qasīda-t idézi, mint az AX és a SM.

19. Nūrī (104v) - "korunk Platonja" a nagyságos
Mullā ^CAlī Nūrī; Isfahān-ban nőtt fel, ott is
tanult, de a māzandarān-i Nūr-ból származik;
számos tanítványa van; verset is írt; ġazal-t és
párverset idéz. - AX: nem szerepel. -

MF (VI:1033): Nūrī Māzandarānī - a nagytudású
Mullā ^CAlī a rustamdār-i Nūr-ból származik, Isfahān-
ban tanult; írásai mind híresek; néha verset is
írt; ġazal-jaiból idéz, melyekből két bayt meg-
található a SM-ban is.

20. Nadīm (104v) - neve Mīrzā Muḥammad, a māzandarān-i Bārfurūš-ból; a nadīm-ok (kegyencek, társalkodók) legjo**bb**ika volt; ğazal-jaiból idéz. - AX (99r): Nadīm - neve Mīrzā Muḥammad, ősei Qazvīn-ból mentek a māzandarān-i Bārfurūš-ba, ő már ott született; kiváló felolvasó volt; ğazal-jaiból idéz, két párvers azonos a SM idézetével. - MF (VI: 1063-1064): Nadīm Māzandarānī - neve Mīrzā Muḥammad, Īrvān-ból származik, ahol elődeinek földbirtoka volt; az afsār Nādir sah áttelepítette ő**ket** onnét Māzandarān-ba Damāvand környékére; majd a hindūstān-i hadjáratból hazatérve újra megdühödött rájuk, s ezután Astarābād és Māzandarān területén szóródtak szét; apja, Mīrzā Kāzīm Bārfurūš-ban telepedett le, a mártírsah alatt főszakács volt; a fiú Bārfurūš-ban született, ifjúkorában a Xāqān Šāhib-qirān (= Fath ^CAlī sah) belső szolgálattevője lett, pihenéskor felolvasott; ğazal-jaiból idéz; az idézett három párversből kettő megtalálható a SM és az AX idézetei között.

21. Navāyī (104v-105r) - neve Mīrzā Muḥammad Taqī, apja Mīrzā Rizā Qulī, a "Munšī al-mamālik" vagyis birodalmi kancellár, kinek taxallošā Sultānī s "életrajza itt következik a maga helyén"; [Id.24.]

apja halála után a Xāqān (=Fath^c Alī sah) kormányhivatalában írnok; tudós ember volt, a pādīšāh kancelláriájában néki van a leggyönyörűbb írása, stílusa elragadó, taxallosa a felséges uralkodótól ered; négyezernél több bayt-je van; főként qašīda-it idézi. - AX: nem szerepel. - MF (VI:1052-1054): Navā²I-i Navā²I - neve Mīrzā Muḥammad Taqī; a Munšī al-mamālik, Hāǰī Mīrzā Rizā Qulī fia, kinek taxallosa Sultānī, -akik az elhunyt Xāqān kormányában Fārs és Xurāsān, sőt, az egész Irān vezírje volt; az ifjú a tudományokban jártas, a művészetekben otthonos és tehetséges; qašīda-iból idéz, melyek egy részét a SM is idézi.

22. Niṣāṭī (105r-v) - neve ^cAbbās, a māzandarān-i Hazārjarīb-környéki Surxdih faluból; tehetsége korán megmutatkozott, a fővárosban a nagyvezír, Mīrzā Muḥammad Šafī^c házába került, ahol qašīda-kat írt a sah és a hercegek dicsőítésére, "közreműködésemmel a pādīšāh hallott róla"; qašīda-iból idéz. - AX AX (99r-100r): Niṣāṭī - neve ^cAbbās, Surxdih faluból, Hazārjarīb környékéről, Māzandarān; az ifjú Sārī városába ment, s a māzandarān-i nemeseket dicsőítette, majd a hercegek és a sah következett, egyre magasabb rangra jutott, szülőfaluját tuyūl-

birtokként kapta; dívánja van; qaṣīda-iból idéz hosszan, számos párverse azonos a SM idézetével.

- MF (VI:1064-1079): Niṣāṭī Hazārjarībī Māzandarānī

- neve Mīrzā ^CAbbās, a Dāmḡān-i Surxdih-ből, a Xāqān Ṣāhibqirān dícséretét zengte, kiváló tehetsége volt, de csekély szorgalma, mesterkéletlen stílusa híres; 1262-ben hunyt el; dívánja van; qaṣīda-kat idéz hosszan, köztük nincs azonos a fentiekkel, valamint egy qit^Ca-t és egy rubā^Ci-t.

23. Nāzīr (105v-106r) - neve Mīrzā Ṭāhir, a ṭabaristān-i ^CAllābād-ba való, ősei tiszteletbenálló férfiak voltak ezen a vidéken; mikor a vezírség ^CAbdullāh Mīrzā hercegről Mīrzā Muḡammad Taqī ^CAllābādī-ra szállt, a mi Mīrzā-nk is ennek szolgálatába állítás felelős posztot töltött be, majd visszatért szülőföldjére s Muḡammad Qulī Mīrzā herceg szolgálatába állt; versben és prózában egyaránt jó volt s a ta^Clīq írásban jeleskedett; ezernél több verse van; ḡazal-jaiból idéz. - AX: nem szerepel.

- MF (VI:1037) : Nāzīr Māzandarānī - neve Mīrzā Ṭāhir, Muḡammad Taqī Mīrzā herceg szolgálatában nyerte az inspektorságot; Mīrzā Muḡammad Taqī ^CAllābādī pénzügyőr rokonságából való; egy ideig a Mulkārā szolgálatában is állt; öt bayt-jét idézi, mind szerepel a SM idézetében.

24. Sultānī (106r) - neve Mīrzā Rizā Qulī, a māzandarān-i Navāy-ba való; hosszú ideig Munšī al-mamālik (a birodalmi kancellária vezetője) volt, majd Xurāsān kormányzója [fia a 21. sz. alatt], "részt vett édes testvéröcsém nevelésében", stíl^usa kiváló, verset is írt; egy bayt-ot idéz. - AX (36r):

Sultānī - neve Mīrzā Rizā Qulī, a māzandarān-i Navā-ba való, a mártírsah idején a kancellárián teljesített szolgálatot, hosszú ideig Munšī al-mamālik volt, Xurāsān vezírje majd Fārs kormányzója lett; politikai karrierjét hosszan taglalja; egy bayt-jét idézi, mely azonos a SM idézetével. - MF (IV:40l):

Sultānī Māzandarānī - ónagysága Hāǰī Mīrzā Rizā Qulī, Navā-ba való, a mártírsah alatt a kancellárián teljesített szolgálatot, s a Xāqān Šāhibqirān udvarában Munšī al-mamālik, a kancellária vezetője lett, egy ideig Xurāsān majd Fārs kormányzója; gazalt írt; egy bayt-ot idéz, mely azonos a fenti idézetekkel.

25. Sayyid Rahīm (106r-v) - a māzandarān-i ^CAliābād-ból; szerelmes verseket írt; két bayt-jét idézi. - AX: nem szerepel. - MF: nem szerepel.

26. ʿAzīz (106v) - neve Yūsuf, Rašt vidékéről, főként ǧazalt írt a szerelmes szív kínjairól; ifjan a fővárosba került, taxalloş-át az uralkodótól kapta; ǧazaljaiból idéz. - AX: nem szerepel. - MF (738-739): ʿAzīz Lāhījī - neve Mīrzā Yūsuf, Gilān nemesei közül való; ifjan a császárvárosba került, Fath ʿAlī sah udvarába, ahol elismert költő lett, az uralkodó halála után egy darabig még a fővárosban élt, majd Šīrāzba költözött; főként ǧazalt írt; két baytót idéz, melyek a SM-ban is szerepelnek.

27. ʿĀrif (106v) - Mullā Abū Ǧaʿfar-ként ismerik, a māzandarāni Bārfurūş-ba való; ǧazaljaiból idéz. - AX: nem szerepel. - MF: nem szerepel.

28. Fikrat (106v-107r) - neve Sayyid Niʿmatullāh, Lārījān-ból; ʿAlīšāh herceg, a Žill Sultān nevelője volt, szolgálataiért Lārījān Seyx al-islām-ja lett; 1209-ben húnyt el; ǧazaljaiból idéz. - AX (69r): Fikrat - neve Sayyid Niʿmatullāh, a māzandarān-i Lārījān-ból, Bārfurūş-ban tanult, majd a fővárosba került, Lārījān Seyx al-islām-ja lett; ǧazaljaiból idéz, ezek a SM-ban is szerepelnek. - MF (V:804): Fikrat Lārījānī - neve Sayyid Niʿmatullāh, a māzandarān-i Lārījān-ból, Bārfurūş-ban tanult, majd

tudása tökéletesítésére a fővárosba ment, Fath^h ^CAlī sah parancsára ^CAlīxān herceg, Żill Sultān nevelője lett, elnyerte Lārījān Šeyx al-islām-ja címet; ğazal^hjaiból idéz, ezek nagy része azonos a SM idézeteivel.

29. Safā (107r) - neve Mīrzā Abū'l-Hasan, ĴurĴām Bastām-ból; Muḥammad Taqī Mīrzā herceg nevelője volt, járatos a pahlavī és az új költészetben s a törökben; néhány perzsa versét idézi dívánjából: maḡnavi és ğazal. - AX: nem szerepel. - MF: nem szerepel.

30. Sāhib (107r) - neve Mīrzā Muḥammad Taqī, ősei urak voltak Māzandarān-ban, különösen ^CAlīābād-ban; évek óta a királyi kancellárián van, néhány évet ZanĴān-ban, Abdullāh Mīrzā herceg szolgálatában töltött, két éve, hogy Gīlān-ba, Muḥammad Rizā Mīrzā herceghez került; főként qaṣīda-i ismertek, ezekből idéz és egy rubā^CI-t. - AX (64r-65r): Sāhib - neve Mīrzā Muḥammad Taqī, a megboldogult Mīrzā Muḥammad Zakī Māzandarānī fia, aki pedig a mártírsah dívánjában teljesített szolgálatot; jó nevelést kapott, Fath^h ^CAlī sah adminisztrációjában egyre magasabb rangra jutott, kormányzó is volt; igen

művelt férfiú volt; qaṣīda-iból idéz, részben ugyanazt, mint a SM. - MF (V:637-672): Sāhib Māzandarānī - őnagysága neve Mīrzā Taqī, s az elhúnyt Mīrzā Zakī pénzügyminiszter, Mustūfī al-mamālik fia, ^CAlīābād-ba való; Fath ^CAlī sah kormányában írnok (dabīr), tanácsadó (mušīr), hercegek vezírje majd birodalmi kancellár, Munšī al-mamālik lett. "Mikor az elhúnyt Xāqān (=Fath ^CAlī sah) Fārs-ba kegyeskedett jönni, hozzám, szolgájához olyan kegyes volt, hogy csatlakozhattam királyi udvarához s Teheránba jöhettem." Kiváló volt versben és prózában, különösen a qaṣīda-ban; 1256-ban Teheránban húnyt el; öt-hatezer bayt^{us} dívánja van, qaṣīda-iból idéz a kiváló politikusnak kijáró terjedelemben, bennük a SM némely idézete is szerepel.

31. Sāhna (107v) - neve Muḥammad Mahdī xān, a māzandarān-i Bārfurūš-ból; Šīrāz rendőrfőnöke volt, taxallos-a is erre utal; három rubā^CI-t és ġazal^{ja}-ból idéz. - AX (36v): Sāhna - neve Muḥammad Mahdī xān, Māzandarān-ból, Fath ^CAlī sah halála után Fārs-ba került, s a tartomány kormányzója Šīrāz rendőrfőnökségét bízta rá; ġazal-t és rubā^CI-kat idéz, az egyik négysorost a SM is idézi. - MF (V:544-546): Sāhna Māzandarānī - neve Muḥammad

Mahdī xān, apja Xurāsān-ba való, majd Māzandarān-ban telepedett le; Fath^h ^CAlī sah halála után Sīrāz rend-
őrfőnöke lett a kormányzó akaratából. "Éveken át
itt élt, atyai joga volt felettem, mivel én mostoha-
fia voltam. " Majd Isfahān-ban élt, 1247-ben húnyt
el; csekélyke dívánja van; qaṣīda-t idéz és rubā^Cī-
kat, ezek egyike szerepel a SM-ban és az AX-ban is.

32. Xirad (107v) - neve Mīrzā ^CAlī Mardān, Māzan-
darān lakói közül. Isfahān-ba ment tanulni, érzéke
van a versekhez, különösen a qaṣīda-hoz; díjakat
is nyert; 1098-ban^(teves!) Naxjavān-ban húnyt el; qaṣīda-t
és rubā^Cī-t idéz. - AX (117r): Xirad - neve
Mīrzā ^CAlī Mardān, Māzandarān-ból, Isfahān-ban tanult,
1198-ban halt meg Naxjavān-ban; qaṣīda-t idéz,
mely nagyrészt azonos a SM idézetével. - MF (IV:
248): Xirad Nūrī - neve Mīrzā ^CAlī Mardān, Isfahān-
ban tökéletesítette tudását, 1098 (!)-ban Naxjavān-
ban húnyt el; "legjobb versét" idézi, mely egy része
az AX idézetének.

33. Xātir (107v) - neve Mīr Muḥammad Ḥusayn, a
Māzandarān-i Ašraf-ból. "Híres ez a verse" - mondja,
de az idézet lemaradt a kéziratban. - AX: nem
szerepel. - MF (IV:282): Xātir Ašrafī - neve

Mīr Muḥammad Ḥusayn, a Māzandarān-i Ašraf lakója volt, az ő fia Āqā Mīr Asadullāh Ašrafī, aki Bārfurūs-ban lakik és gyermekei híresek, köztük Sayyid Šukrullāh, aki tíz-tizenöt évig a szerzővel volt együtt és Isfahān-ban húnyt el; Mīr Muḥammad Ḥusayn-tól egyetlen bayt-ot jegyeztek fel az egykorú tazkira-k, ezt idézi, s ez azonos a SM idézetével, a tabrizi kritikai kiadás szerint.

3.3.2. Durar al-Maḥmūd درر المحمود 126v-224r.

Maḥmūd Mīrzā saját költeményei

Az ^Cunvān-ban: Aš^Cār va qaṣāyid

Kezdeté:

مطلع کلام غزل پیدایان دیوان فصاحت متألّی از انوار حمد حمید فعال لما یرید است که
کتابخانه غیب حرفی از کلمات رحمت اوست و نگارستان لاریب رقمی از نقشهای صورت‌گران
قدرت او مالک الملکی است

Vége: عشق را تا بود از اینها کار بود
ور نه مارا گفتگو بسیار بود

Rövid előszóban a szerző megnevezi magát, ő Maḥmūd Mīrzā, ki Fath^C Alī sah királyi családjában nőtt fel (126v). Ez a mű saját költői alkotásainak gyűjteménye, vannak benne qaṣīda-k (127r), melyek Fath^C Alī sah és a királyi család dicsőítésére szólnak, git^Ca-k (140v), rubā^Ci-k (150v), ġazal-ok (153v), különféle vicces költemények (hiġā') (208v), maṣnavī-k (210r), tarkībband-ok (217r), végezetül egy hosszabb poéma melynek címe Maḥmūd (221r).

A szövegben a Durar al-Maḥmūd címet nem említi a szerző sehol, de a Maġma^C-i Maḥmūd előszavában található fihrist szerint: دفتر اشعار که مسمی به درر المحمود است و از غزل و قطعه و قصیده و رباعی و هزل و غیره مشخون (3r/24) ez a mű tekinthető azzal azonosnak.

A 224v és 225r üresek.

3.3.3. Muntaxab al-Mahmūd منتخب المحمود 225v-236r.
1238

A Próféta életéről és csodálatos dolgairól

Kezdeté:

حمد بیحد و سپاس بیقیاس مر خدائی را و اجب که افهام و عقول دانشوران

Vége: ugyanaz a vers, mint a Durar al-Mahmūd végén:

جانب جانان پاك انجان شتافت
ذره ناچیز بر بیضا رسید
خویشرا افکند در دریای عشق
عاشقی شد سوی معشوقش روان
تن حریش دایم از نار فراق
از علایق سر سیر دل پرگرفت
رخش همت ناخت اندر راه عشق
از عنایق و ز عوایق جمله رست
هر چه بد مقصودش از مقصود یافت
رهنمایش عشق پاك مصطفی
از جهان فانی او را سیرکرد
پشت پا زد بر جهان بیوفا
نوحرامونس شد اندر فلک عشق
ورنه مارا گفتگو بسیار بود

جان پاکی جانب جانان شتافت
قطره نابود بر دریا رسید
عاشقی از کثرت سودای عشق
طالبی شد سوی مطلوبش روان
بود مشتاقی سراپا اشتیاق
جان بداد و دامن دلیر گرفت
نقد جانرا باخت اندر راه عشق
نار و بود تن ز یکدیگر گسست
تا بسوی مقصد خاصان شتافت
رفت از دار فتا سوی بقا
عشق چون اندر دلش تا شیرکرد
خود دوا سبه ناخت تا دار بقا
همدم معشوقش شد در ملک عشق
عشقراتا بود از اینان کار بود

Kolofon (a kompozíció dátumával): H. 1238/1822-23.

تمام شد کتاب منتخب المحمود در شهر صفر المظفر بتوفیق خالق اکبر و یاری
حیدر صفدر سنه هزار و دوست و سی هشت ملتس از ناظرین هستم که این
حقیرا در وقت تذکر احادیث و معجزات یار و طلب آمرزش نمایند و السلام

A cím: (226r/1o)

بتالیف این کتاب پرداختم و اورا بمنتخب الوجود موسوم ساختم

A tartalomról:

این کتاب مشتمل است بر فواید بسیار ازان جمله احادیث معتبره که

Az előszó a 226v-n végződik, a szöveg kezdete ugyanott:

قال النبي نوم العالم خير منس عبادت الجاهل گفت

Az előszóban szól a Gulšan-i Mahmūd-ról (226v), melyet "előző évben fejezett be (ez 1237 lenne, de az 1236-ban készült.) A Próféta mondásai arabul és azok perzsa fordítása, kérdés-feleletek, hadíszok.

3.3.4. Gulšān-i Maḥmūd ^{24/} گلشن محمود 236v-257v.
1236

Tazkira Faṭḥ ^CAlī sah fiairól.

Az ^Cunvān-ban: Tārīx-i xāndān-i Qājār

Kezdetre:

صفا ی گلشن چنان سپاس یقیاس محمودی است

Vége: و پیدا است که اجتماع ایشان در یک
دسته از برای مستمع در احوال و آثار ایشان اسهل
میباشد اللهم احفظهم وزدنی اعمارهم
(257r) و اجلا لهم

majd egy táblázat következik a 257v-n Faṭḥ ^CAlī sah unokáiról. A 258r üres.

"Családi" tazkira, mely 1236/1820-21-ben készült.

Az ekkor huszonkét éves szerző atyja, a sah dicsőségére állítja össze művét, kinek egynémely versét idézi, s a fitestvérek életét tárgyalja irodalmi munkásságukkal - ha van ilyen. A negyvennyolc herceg születése rendjében van felsorolva, kivéve magát a szerzőt, ki a sorban a tizennegyedik lenne, de önmagát utolsónak mutatja be. Édestestvérei: a tizenhatodik Humāyūn Mīrzā, aki két évvel fiatalabb nála (247v), a tizenkilencedik Aḥmad ^CAlī Mīrzā négy évvel ifjabb (248v), és a legifjabb, Ĵahānšāh Mīrzā (251r) a 33. a sorban, mindössze tizenkét éves ekkor.

(16) Humāyūn Mīrzā (247v): Mahmūd Mīrzā édestestvére, két évvel ifjabb nála, 1216⁽¹⁸⁰¹⁻⁰²⁾-ban született. Kettőtől tizenöt éves koráig a nagyvezír, Mīrzā Muḥammad Šafi^c nevelte; kiváló nevelést kapott; két gyermeke van; néhány versét idézi.

(19) Ahmad ^cAlī Mīrzā (248v): Mahmūd Mīrzā édestestvére, 1218⁽¹⁸⁰³⁻⁰⁴⁾-ban született; Fārs tartomány kormányzójánál (Fārmānfarmā), Husayn ^cAlī Mīrzā-nál tartózkodott hosszan Šīrāz-ban, s mindig a kormányzó mellett volt egészen 1236-ig, a Gulšān-i Mahmūd keletkezése évéig; amikor is a trónushoz szólították s legfelsőbb parancsra Nihāvand kormányzója lett, s "öndícséretbe merült".

(33) Jahānšāh Mīrzā (251v) : ő a legkisebb édestestvér, 1224⁽¹⁸⁰⁹⁻¹⁰⁾-ben látta meg a napvilágot; sokat tanult bátyjától, a szerzőtől, kinek szíve tele van szeretettel iránta.

Mahmūd Mīrzā önéletrajza (254v-255v)

⁽¹⁷⁹⁹⁻¹⁸⁰⁰⁾
"1214^{m)}-ben születtem, három éves koramtól a nagyvezír, (Mīrzā Muḥammad Šafi^c) viselte gondomat, s elkerültem a királyi udvarból, a maga házába vitt"

Tizenkét évig itt nevelkedett; mikor öccse, Humāyūn Mīrzā is ide került, a nagyvezír már kettőjük szolgálatára állt; "élelmünk havonta háromszor érkezett a sivatag felől, s a színpompás selymek is bőségesen. Azontúl, hétszáz kötet könyv, melyek nagyrésze az első tanító, Mīr Umād és Mīr ^CAlī és Rašīd és a szépírás más mestereinek mása volt, csodálatos ^{ezeket} kéziratok, melyeknek mindegyike kiváló munka, ^{okulásunkra,} tanulmányainkra, rendelkezésünkre bocsátotta. Mignem az 1234 /1818-19. évben Sultāniya mezején sátrat vertek a hősök, s harcra keltek, ő a tudományok Platonja, ki teljes negyven éven át velük lovagolt, ki a vadászatot szívében ápolta, s füle az uralkodó parancsát, szeme intését leste, ő, ki mint kellett, a császárvárosból, Tehrān[?]ból Sultāniya felé vette útját, Qazvīn városába érve szemét lezárta ... s a paradicsomba költözött. .. Qazvīn-ből a nagyságos Abū ^CAbdullāh al-Hussayn küszöbéhez (Kerbela) vitték, szent legyen nyughelye!" ...

"Az externális tudományok tanulmányozásába vettem magam: tanultam valamelyest a nesta^Clīq-írást, tanultam asztronómiát, asztrolábot, prozódíát, a verselés tudományát, mintegy ezer bayt-ból könyvet állítottam össze Mubkī al-^Cuyūn címmel... Foglalkoztam orvostudománnyal, remélhetőleg nem hasztalan. Dívánom

nyolcezer bayt-ot tartalmaz. Lovagoltam, nyilazás-
zással foglalkoztam, amihez fogtam, mesterfokra fej-
le[↑]sztettem. 1229/1813-14-ben őfelsége az idők ura
akarataiból a paradicsomi Nihāvand kormányzóságát
kaptam jutalmul annak összes javaival együtt." (255r).
Attól kezdve annak felvirágoztatására törekedett:
(255v) " szép épületeket emeltem, egy citadellát,
amit Rūindiz-nek (Rézerőd -nek) hívnak, az uralkodó
erejéről lett elnevezve, a várostól
fél farszangnyira teret és ívánt emeltem, amit öcsém-
ről Humāyūn pavilonnak neveztem el". Felsorolja édes-
testvéreit, majd hat fiát név szerint, s közli, hogy
öt leánya is van. Saját verseivel zárja önéletraj-
zát: qaṣīda-k, ġazal-ok, rubā^Ci-k következnek, és egy
zárszó. (255v)

3.3.5. Maxzan al-Mahmūd ^{25/} مخزن محمود 258v-273r.
1236

A szentek életéről és megpróbáltatásairól

Az ^Cunvān-ban: ^CUrafā va mašāyix

Kezdeté:

حمد بیرون از حد برذات یکتائی لازم است که جمیع ابدان از برکت ذات شریفش در جهان
خرم و لامراند و سپاس

Vége:

فوائد این رساله که مخزن محمود است در حقیقت بمنزله پر و استاد میباشد امید که در دوات
شاهی عد و تألیف از هزار بگذرد

A mű címe egy hosszadalmas előszó végén található

(272r/21-22):

این کتاب
مستطاب حسب الحکم شهریار عالم و خداوند معظم بمخزن محمود مسمی آمد

A 262v-n van a sejkek és szentek névjegyzéke, majd
ezután a szöveg Zunnūn -nal kezdődik

(263r) és tart Umarā⁷-i Işfahānī-ig (272v);

hetvenkilenc szócikket tartalmaz.

Nem tartozik a szorosán vett tazkira -k körébe;
szentek élete.

273r: "huszonkét éves voltam, mikor befejeztem."

3.3.6. Nuql-i maǧlis نقل مجلس 273v-281v.

1241

Perzsa költőnők antológiája

Kezdeté:

چون در این زمان میمون و عهد همایون طبایع بفتون کمالات مایل عاجل آمد

Vége (Cīffatī egy gazalja):

قامت یار که در آب نمودار شده
کرده دعوی بقدر یار و نکون سار شده
مست بودم زمی غفلت و ساقی دیشب
دوسه جامیم عطا کرده وهشیار شدم 26/

1241/ 1825-26 -ban keletkezett a mű, mely huszonkilenc költőnőt mutat be négy fejezetben (maǧlis).

A cím a mű elején található (273v/3):

وآن کتابرا مسمی به نقل مجلس نماید

A mű keletkezési ideje در شهر جمادى الاول در سال
(273v/2o): ۱۲۴۱ در شهر نهاوند بسعی فقیر محمود باتمام آمد

1. maǧlis (274v-277v): a királyi hercegnők, vagyis
Fath CAlī sah egynémely káprázatos leánya,
szám szerint tizenegy: Hilāl, Tayyiba, Malika,
Maxfī, Sultān, Cīffat, Cīsmat, Faxrī, Sāhiba,
Tāǧ al-daulat, Ziyā;

Majd mindnek a szerző adott költői nevet, majd
mind "az én tanítványom, taxallos-át tőlem
kapta".

2. maǧlis (277v-278r): a királyi hárem hölgyei, s fivéreneinek asszonyai, valamennyien jólnevelt hölgyek: Āqā, Hāǧiya, Mastūra, Nūš, ^cIfāf, Qamar;
3. maǧlis (278r-279v): Īrān egyéb költőnői: Zivar, Hiyātī, Rašha, Šahbāz;
4. maǧlis (279v-281v): az előző kor költőnői: Lāxātūn, Muṭraba, Mahrī, Mahastī, Nūrjahān Biḡum, ^cĀiša, ^cIsmat, ^cIffatī.

A felsorolt hölgyek közül kettő kívánkozik kiemelésre Maḥmūd Mīrzā-hoz fűződő kapcsolatuk okán: az első maǧlis ötödik hölgye, Sultān, és az utolsó hölgy, Ziyā, mindketten Maḥmūd Mīrzā édestestvérei.

(5) Sultān (275v): a szűzi tisztaságú leány Maryam szépséges gyümölcse, a szerző édes húga, "aki tizen-nyolc éves koráig az én irányításom alatt folytatta tanulmányait", járatos a verselésben, a šikasta-írásban, "tőlem tanulta az episztola stílusát, tőlem kért költői nevet, s az a Sultān lett." A pādīšāh úgy kívánta, hogy Maḥdī Qulī xān, a nagy qāǧār törzs beglerbégének jegyese legyen. Mintegy ezer párverse van; ġazal-ját idézi.

(11) Ziyā' (277r-v): a felséges uralkodó udvarának legfőbb ékessége Ziyā' al-sultāna , Maryam szülötte, a hárem rózsáskertjének legszebbik virága, aki kiváló az uralkodó szolgálatában, háztartásának legfőbb és páratlan intézője, a Xāqān szemefénye. Huriképű szolgálólányokat rendelt szolgálatára a pādišāh, kiváló nevelésben részesült, gyakorlott a Korán-értelmezésben, a verselésben, mindenféle művészetekben, a hímzésben, a festészetben. "Nékem édes testvérem ő, akár csak Humāyūn Mīrzā, Ahmad ^cAlī Mīrzā és Jahānsāh Mīrzā; a šikasta írásban kiváló, az én irányításommal folytatta tanulmányait, költői nevét az uralkodó adta"; maṣnavī-t, ġazalt és rubā^cī-t idéz tőle.

3.3.7. Sunbulistān ^{27/} سنبلستان 281v-298v.
1241

Bölcs hölgyek bölcs mondásai

Kezdet:

الحمد على كل حال كرم بيوتان فصاحت برند رونق آن افزايم و كر بگلستان بلا غتم بار دهند

Vége: هر کس که هست عاشق باید که بنده باشد محمود گشت دیدی چون بنده غلامی

Az összeállítás ideje az előszóban bennfoglaltatik:

"Mikor huszonhét év eltelt a szerző életéből, vagyis

a Hiĵra 1041. esztendejében állíttatott össze ...

Sunbulistān címen, egy hölgy kifejezett kérésére

a pādišāh háreméből (282r/1 és 282r/6)". A dátum

megjelölése téves, másolási hiba, a helyes évszám:

1241 (1825-26).

A mű négy fejezetre oszlik, melyek neve bāb.

1. bāb (282r-283r): jótanácsok uralkodóknak, mi-
egymás;

2. bāb (283r-284r): elmésségek;

3. bāb (284r-v): csipkelődő megjegyzések;

4. bāb (284v-298v): a női természetről, rejtvényekben.

Találós kérdések a negyedik fejezetből:

Feje feléd, töve meg anyádhoz; mi az?

(a női mell)

Ládikónk van, jól bezárva,

benne csücsül száz leányka; mi az?

(gránátalma)

Mindennél nehezebb,
a méznél édesebb; mi az?

(álom)

Lelke van, nyelve nincs; mi az?

(hal)

Keze nincs, lába sincs,
úton jár, isten parancsára; mi az?

(hold)

De vannak itt versbeszedett rejtvények a sahtól,
a királyi hercegektől, még Amīr Xusarū Dihlavī-től
is.

Édestestvérétől, Humāyūn Mīrzā-tól idézi a követ-
kező párverset:

Mondd, amit akarsz, tedd, amit akarsz;
szeretlek téged, ha ellenségem vagy is.

A szerző saját versével zárja a művet, mely a nőről,
a szerelemről szól.

3.3.8. Parvarda-i xiyāl^{28/} پرورده خیال 299r-3o9v.
1241

A szerelem természete rövid történetekben

Kezdeté:

پرورده خیال نازک خیالان و نتیجه نکته و اینهای خردمندان حمد و مدح قادر بیچونست که

Vége:

غرض نقشی است کز ما باز ماند که هستی را نمینم بقائی

Kolofon az alkotás

تمت فی سادس عشر شهر محرم

dátumával, 1241/1825-26.

الحرام سنه ۱۲۴۱

A mű címe (299r/18): مسمی به پرورده خیال است

Az előszó a mű teljes tartalomjegyzékét adja.

Tíz fejezetre oszlik, melyek neve bāb. Kilenc bāb mindegyike öt-öt nāma-ra van osztva, míg a tizedik bāb a konkluzió. Az előszó nagyobb qaṣīda-val zárul a saḥ dicsőségéről. Maga a szöveg a 3oov-n kezdődik, a fejezetek egymásutánja a következő: 1. A szerelemről és annak növekedéséről (3oov/9); 2. Menekülés a vágytól (3o1r/25); 3. Hosszú zokogásokról és végtelen bánatról (3o2r/18); 4. Az együttlét napjai és vágyakozás utánuk (3o3r/1o); 5. A kedves betegsége (3o3v/25); 6. A szerető betegsége (3o4v/22); 7. Azok az éjszakák, mikor titokban hozzád megyek (3o5v/19); 8. Új barát keresése (3o6v/21); 9. Szerelmesek becézgetése (3o7v/19); 1o. Konkluzió (3o8v/2o).

3.3.9. Maqṣūd-i Ǧahān^{29/} مقصود جهان 309r-320r.

Történetek Luristān (Loresztán) tartományról

Kezdeté:

بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اسْتَعِينُ بِاللَّهِ بِمُحَمَّدٍ الْهَمْدُ وَ عَلِيٍّ // المقصود چنین گوید بنده شرمنده پروردگار لیل و نهار محمود قاجار که در یوم شنبه بیست و دویم جمادی الاول بضالع حوت ساعت از طلوع نیر اعظم گذشته

Vége:

هم خدای (جهان) مقصود جهان را روا دارد بکمال او عالمی آرد بطریقیکه منظور مجاب است نه بسیاری که مقصود دشمنان

Különféle történetek Luristān lakóiról, épületeik-ről, a vidék állatvilágáról, növényeiről, stb.

Mindez egy utazás emlékét őrzi, amit a szerző a Luristān-i Xurramābād városából tett Garmsīr felé, s út közben sokféle érdekes dolgot látott és tapasztalt. A mű édestestvére, Ǧahānšāh Mīrzā kedvére íródott, s ezért kapta a Maqṣūd-i Ǧahān címet :

چون در انجام هر کتابی لابد نامی لازم این رساله موسوم بنام برادر مهربان جهان شاه میرزا نمودم چون هم او باعث که این احوال پرداختم لهذا اورا مقصود جهان نام نهادم

Ennek megfelelően a barādarǧānā! megszólítás gyakorta előfordul.

Színes a vidék leírása: vadászatok, jó lovaglások emléke; a mező, mely a hegy lábáig tart; akad ott gazella is, de szürkefogoly azután igencsak sok van, "minthogy én három óra alatt három sólyommal negyvenet ejtettem , s itt egy qaṣīda következik az én

tiszteletemre" (310v) ... "az egyik dicső királyfi megkért, hogy részére gázalt^z szerezzek, hát ime a gázal" (311r) ... majd a folytatás ezzel a megszólítással kezdődik: barādarjānā!

Szól az újév ünnepéről, melyet a luristān^z hegyeknél ültek meg, ahol is a nagytiszteletű Sayyid Abū-l-Qāsim Šūstarī mondott xuṭba-t az ünnepre, "s mert a xuṭba kiváló volt, hát ide írom" (313v).

"Aki csak ott volt velem, és járatos volt a verselésben, az az ünnep beköszöntekor mind köszöntőt mondott. Mírzā Muḥammad Taqī Kāšī munšī, kinek Sipihri a költői neve, egy tarkibband-ot adott elő, s ez méltónak látszik arra, hogy megőriztessék, ezért hát átadom, ime..." (314r). Verset vers követ, qašīda-k, qit^ca-k, rubā^cī-k, stb.

Szó esik a xurramābād-i zūrxāna-ról, erről a sajátosan perzsa "gymnasium"-ról, (316r), a vidék szőlőtermeléséről és boráról (318r), ahol azért megnő a gránátalma is, füge is, és kertjei dúsak (319r).

Az úton néhány imāmzāda-t is láttak,

"régén volt itt vagy százezer családi porta, ma alig ötvenezernek látszik" (319v).

3.3.10. Tazkirat al-salātīn تذكرة السلاطين 320v-348v.
1238

Az iráni történelem jellegzetes eseményei

Az ^Cunvān-ban: Tārīx-i mulūk-i ^Caġam

Kezdetek:

الحمد لله الملك القدوس لسلم المؤمن الهيمن الجبار المتكبر الذى جرى با مره القلم علم
الانسان مالم يعلم

Vége: چون قلم اندر نوشتن می شتافت
چون بعشق آمد قلم در هم شکافت
گرچه تقصیر زبان روشن گر است
لبك عشق بی زبان روشنتر است

A keletkezés idejét nem jegyzi fel. A mű címe
a 321v/25-ön található.

Rövid anekdotikus történetek a perzsa királyokról

(322r/15):

از پادشاهی کیومرث تا ابتدای
دولت شدید سدید حضرت زى شوکت و شان ابو الملوك فتحعلی شاه قاجار

kezdődik a szöveg egy bevezetés után. A történetek
a mítikus királyokkal kezdődnek (Kayūmars, Hūšang)
stb.) s tartanak egészen Fath ^CAlī sahig.

A Qājārok családja részletesen, s itt Mahmūd Mīrzā
szinte valamennyi testvére szerepel, életkoruk szerinti
felsorolásban. Így az édestestvérek is:

Ófelsége: Humāyūn Mīrzā (339v) , aki az uralkodó

parancsára a szerzővel együtt nevelkedett a nagyvezír,
Mīrzā Muhammad Šafī^C házában; majd később

Ófelsége Ahmad ^cAlī Mīrzā (339v); s ezt követően
Ófelsége Ĵahānšāh Mīrzā (340r).

A királyi család után kilenc osztályban (šinf) az udvari népet mutatja be a szerző, kezdve az írnokokkal egészen az asztrológusokig. Ebben a rendben a költők a nyolcadik osztályt alkotják (341v-342r).

A csillagtudósok után a szerző önmagáról ír (342r-343r): (minimális életrajzi adattal)

1214-ben született, negyvenezer párverse van, több könyv szerzője (de felsorolás nélkül!). Járatos a prozodiában, az orvostudományban, a kalligráfiában, a vers és próza művészetében. 1230/1814-15-ben reá bízták Nihāvand ügyeit, majd rá hárul öccse, Ĵahānšāh Mīrzā neveltetése is. Mivel igencsak kedvelte Nihāvand környékét, építkezésekbe kezd a város felvirágoztatására. Márványerődöt emelt, melynek fala tíz nyom széles, harminc nyom magas, neve Rūīndiž vagyis Réz-erőd. Tárháza számtalan, boltívei aranyozottak, paltói tele tükörrel. Nyolc éven keresztül évi kilencvenezer munkás dolgozott rajta. A számtartók számítása szerint az idén a kiadás meghaladja a negyvenezer tabrizi tumánt. - A világon nincs még egy ilyen kellemetes hely. - A másik hírességet Bağ-i šāh-nak nevezik, ez a pādišāh dicsőségére készült, benne több mint százezer csemetefácskával, patakkaival, s egy igen magas épülettel, melynek közepén rózsáskert van, neve

Rauza-i Xāqān, s több mint tízezer tumánba került. Másik a Kāx-i Humāyūn, a Humāyūn-pavilon, melyet öccse nevére emeltetett, termei kifestve, ívánja szőnyegekkel borítva. Majd a Mas^Cūd-palota következett, amit fiáról nevezett el, s a Maḥmūd-ház, amit önmagáról nevezett el.

A Gulšān-i Aḥmad egy rózsáskert, kisebbik öccséről elnevezve. A várostól két farszangnyira karavánszerájt emeltetett, medencéjében a paradicsomi Kaušar vize csörgedez. Épületek sora készült, imámzádék, buq^Ca, mecset a városban, neve Maqām-i Maḥmūd, s a Madrasa-i Maḥmūdiya; kis karavánszeráj, amit Tīmčā-i Humāyūn-nak hívnak, a bazár sora, mind mind remek épület, s remélhetően fennáll majd az ítélet napjáig. És mindezt a szépséget Ĵahānsāh Mīrzā-nak, legkisebbik öccsének ajánlotta, önmagát pedig az uralkodónak. Ezek után "adomák" (343r) következnek Vámbéry szavával élve, rövid, csattanós történetek.

A mű kiemelkedő része azoknak a nihāvāndi épületeknek a leírása, melyeket Maḥmūd Mīrzā emeltetett.

A mű keletkezésének ideje: 1238/1822-23.

3.3.11. Maḥmūd-nāma^{31/} محمودنامه 348v-361r.
1238

Kezdetete:

دیاچه هر صحیفه غیب
پیرایه هر کتاب لاریب
نام ملک بلند و پستی
آرند ه نیستی و هستی

Vége:

پنج چیز در پنج کس مخواه امانت از زیردستان کرامت از لئیمان انصاف از دنیاداران وفا از
ساده رویان دروغ از عاشقان

A mű címe (349r/23): و کتابرا موسوم بمحمودنامه ساخت

Az alkotás éve: H. 1238 (1822-23)

Amint az a mű kezdeténél is látható, Maḥmūd Mirzā néhány munkájának előszavát tartalmazza, nevezetesen a Maxzan al-Maḥmūd (349r/24), a Gulšan-i Maḥmūd (352v), a Rū'yā -i šādiqa (354r), valamint a Muntaxab al-Maḥmūd (355r) előszavát. Kisebb-nagyobb eltérésekkel azonosak az önálló művekben közölt előszókkal. Az előszók után levélformába öntött jótanácsok, fura történetek, anekdoták következnek (355v).

A Rū'yā-i šādiqa az első előszóban, vagyis a Maǧma^c -i Maḥmūd előszavában (3r) a következőképp szerepel:

رساله که در خصوص
رؤیای صادقه که قبله عالم دیده وباندرک زمانی اثر بجشیده و تقالاتی که از دیوان لسان الغیب شده

A Rū'yā-i šādiqa kezdete, vagyis előszavának kezdete:
دیاچه رؤیای صادقه الحمد للمحمود فی کل فعاله و الصلوة والسلام علی سید نامحمد
وآله اما بعد این کمنام زاویه خمول محمود عبودیت آمود گوید که

3.3.12. Rū'yā-i ṣādiqa رؤیا ی صادقہ 361r-364v.
1238

Fath^c Alī sah álmairól és jövendöléseiről.

Kezdet:

سپاس بر خداوندی میکنم که لطفش عرض عام است و درود بر خالق می نمایم که مرحمتش خاص و
عامرا تمام مالک الملکی که بی اعانت و حمایت و بیواسطه و مدد دیگر ی عالمی چون عالم امکان بپا نمود که

Csonka, az utolsó félbehagyott mondata:

وقتیکه با روسیان آغاز مخاصمه بود شیعی در عالم رؤیا
دیدند که شاه مرحوم میفرمایند که ای شاه عالم بزودی

A kezdet ebben a formában nem azonos az előző
Mahmūd-nāma-ban említett Rū'yā-i ṣādiqa-előszóval,
az elején tizenhat sorral rövidebb annál; ez a
kezdet a 354r/24-25. sorában található.

A 364v nincs végig írva, a 365r üres.

3.3.13. Biyān al-Maḥmūd^{32/} بیان محمود 365v-4lor.
124o

Kortárs költők műveinek indexe

Kezdet: بیان محمود در ستایش خداوند معبود سبحان التحدید والحدود

Vége: زد بتاریخش رقم کلمک همایون سپهر
کاین بیان از هر زبان محمود چون چارم کتاب
در جهان چندان بماند شاه کز غیبی سرش
هر زمان آید ندا ی نلک یوم الحساب

A H. 124o (1824-25). évében készült, előszóból és két részből áll.

Előszó (365v): "124o-ben készült Nihāvand városában, nagy sietségben".

Első rész (366v): háromszáz kortárs költő névjegyzéke, betűrendbe szedve Aḥmad^c Alī Mīrzā-tól (Maḥmūd Mīrzā édes†testvére) Yūsuf Gurjī-ig, a legszűkebb információkkal: melyik városból vagy tartományból való. Kivételt képeznek főként a Maḥmūd Mīrzā közvetlen környezetében élő költők, ezekkel esetenként részletesebben foglalkozik. Ilyenek például: Āzād, aki Maḥmūd Mīrzā nihāvandi udvarához tartozott; Xāvarī, aki a nagyvezír Mīrzā Muḥammad Šafī^c-nál tanítóskodott, s így Maḥmūd Mīrzā és Humāyūn Mīrzā mestere is volt, vagy Šabā, aki a sah közvetlen környezetében élt és szintén részt vett a szerző nevelésében, Teheránban a kancellárián dolgozott; és mások.

Második rész (37lv): az első részben felsorolt költők műveiből ad válogatást. A bayt-ok elrendezése radif szerint történik, alfabetikus rendben, ezen belül a kezdősorok is alfabetikus rendet alkotnak. Az idézetek hagyományos "keretes" elrendezése: az első idézett bayt szerzője a Šāhinsāh Jahān Qājār (mindig arannyal írva), vagyis Fath^h Alī sah, az utolsó idézett bayt-é maga a szerző, Maḥmūd Mīrzā Qājār (a szerző neve általában késsel írva); az idézett költők neve pirossal írva a négyhasábos osztás mellé a margóra. A művet egy qit'a zárja a Biyān al-Maḥmūd keletkezéséről, melynek szerzője Muḥammad Taqī, taxalloṣ-a Sipihr (4lor).